

VU Research Portal

De IJzeren Regels van Goud Bewijs

van Koppen, Peter

2022

document version

Publisher's PDF, also known as Version of record

[Link to publication in VU Research Portal](#)

citation for published version (APA)

van Koppen, P. (2022). *De IJzeren Regels van Goud Bewijs: Over Rechtspsychologie en een Eerlijk Strafproces*. Vrije Universiteit Amsterdam.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal ?

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

vuresearchportal.ub@vu.nl

prof.dr. P.J. van Koppen

DE IJZEREN REGELS VAN GOUD BEWIJS

Over Rechtspsychologie en een Eerlijk Strafproces

VRIJE
UNIVERSITEIT
AMSTERDAM

prof.dr. P.J. van Koppen

DE IJZEREN REGELS VAN GOUD BEWIJS

Over Rechtspsychologie en een Eerlijk Strafproces

Rede in verkorte vorm uitgesproken bij zijn afscheid als
hoogleraar Rechtspsychologie bij de Faculteit der Rechtsgeleerdheid
van de Vrije Universiteit Amsterdam op 17 maart 2022.

Meneer de Rector Magnificus, dames en heren,¹

Het academisch jaar 1991-1992 brachten Willem Albert Wagenaar, Hans Crombag en ik grotendeels door op het NIAS, het Netherlands Institute for Advanced Study in the Humanities and Social Sciences, dat toen nog was gevestigd in Wassenaar.² Het is een instituut waar veelal oudere hoogleraren een jaar de tijd krijgen om rustig wat te doen, de n'importe quoi. Schrijven, onderzoeken, samenwerken, neuspeuteren. Ik kan mij nog herinneren dat elke dag rond half vier een eekhoorn van links naar rechts door de boomtoppen kwam springen. Ik heb vele middagen een tijdje zitten wachten op de komst van de eekhoorn.

We deden ook serieus werk. Het jaar NIAS heeft geleid tot ons boek *Dubieuze Zaken* dat toentertijd veel juridisch stof deed opwaaien.³ In dat boek leverden wij stevig commentaar op de praktijk van strafrechtelijk beslissen over bewijs door de rechter aan de hand van vonnissen en arresten over een 35-tal dossiers. Wij hadden de dossiers verzameld voor een ander plan. Maar de onvolkomen manier van beslissen op de verzamelde dossiers en de fouten die daarbij werden gemaakt, deden ons besluiten om

-
1. Ik dank Vere van Koppen, Robert Horselenberg en Ellemieke van der Horst voor hun forse commentaar op eerdere versies.
 2. Onze groep bestond verder uit Leidenaar Hans Nijboer, de Amerikaanse Elizabeth Loftus en de Engelse rechter Christopher Oddie.
 3. H.F.M. Crombag, P.J. van Koppen & W.A. Wagenaar (1992) *Dubieuze zaken: De psychologie van strafrechtelijk bewijs*. Amsterdam: Contact. Zie voor een analyse van het juridische stof en de commotie: M. Heijne, C. Samsom, A. Westra, M. Wehkamp & D. Draaisma (1996) Een confrontatie van culturen: De juridische receptie van 'Dubieuze zaken'. *De Psycholoog*, 31, 290-293.

een boek over die fouten te schrijven. In *Dubieuze Zaken* legden we een meetlat langs die beslissingen. De meetlat baseerden we op logica, op wat de wetenschap in het algemeen voorschrijft en op rechtspsychologische inzichten.⁴

Het oorspronkelijke plan was geweest het maken van een Nederlands Wetboek van Bewijsrecht. Wij zagen aan de ene kant de Nederlandse situatie waarin er nauwelijks bewijsregels zijn. Aan de andere kant is er het Angelsaksische strafrecht met een uitgebreide doctrine voor de waardering van bewijs en de toelaatbaarheid van bewijs. Zo hebben Engelsen, Australiërs, Nieuw-Zeelanders en Amerikanen regels ervoor wanneer de rechter hearsay evidence – *de auditu*-bewijs ofwel bewijs-van-horen-zeggen – wel en wanneer niet mag toelaten en ook aan

-
4. Zie ook W.A. Wagenaar, P.J. van Koppen & H.F.M. Crombag (1993) *Anchored narratives: The psychology of criminal evidence*. London: Harvester Wheatsheaf. Ik probeerde de theorie, ook samen met anderen, verder te ontwikkelen P.J. van Koppen (2011) *Overtuigend bewijs: Indammen van rechterlijke dwalingen*. Amsterdam: Nieuw Amsterdam; P.J. van Koppen (2013) *Gerede twijfel: Over bewijs in strafzaken*. Amsterdam: De Kring; P.J. van Koppen (2011) *Overtuigend bewijs: Indammen van rechterlijke dwalingen*. Amsterdam: Nieuw Amsterdam; P.J. van Koppen (2013) *Gerede twijfel: Over bewijs in strafzaken*. Amsterdam: De Kring; P.J. van Koppen & A.R. Mackor (2020) A scenario-approach to the Simonshaven case. *Topics in Cognitive Science*, 12, 1132-1151; A.R. Mackor & P.J. van Koppen (2021) The scenario theory about evidence in criminal law. In: C. Dahlman, A. Stein & G. Tuzet (red.) *Philosophical foundations of evidence law*. Oxford: Oxford University Press; en A.R. Mackor, H. Jellema & P.J. van Koppen (2021) Explanation-based approaches to reasoning about evidence and proof in criminal trials. In: B. Brožek, J. Hage & N.A. Vincent (red.) *Law and mind: A survey of law and the cognitive sciences* (pp. 431-469). Cambridge: Cambridge University Press. Zie ook P.J. van Koppen (2022) *De som van alle bewijs: Van scenario's naar veroordelingen*. Amsterdam: De Kring.

welke andere eisen bewijs moet voldoen voordat de jury daarvan kennis mag nemen.⁵ Al die verfijnde regels kent de Nederlandse rechter niet. Hier heerst de traditie: ‘Kom maar op met je bewijs; dan beslis ik bij het vonnissen wel waarvan ik wel en waarvan ik geen gebruik zal maken.’

De verschillen zijn inherent aan de verschillen tussen het Nederlandse rechtstelsel en de Angelsaksische rechtstelsels. Maar in Nederland komt er nog iets bij dat niets met die verschillen te maken heeft. De Hoge Raad toetst slechts marginaal op het waarden van bewijs door de lagere rechter en grijpt pas in als de lagere rechter van het waarden van bewijs echt een rommeltje heeft gemaakt.⁶ Dat waarden gaat niet altijd goed. De rechter is echter volstrekt vrij in waarden van het bewijs.

En daarmee is het bewijs vogelvrij.

Mijn verhaal gaat over de rechtspsychologische inzichten in waarden van bewijs. Het rechtspsychologische onderzoek heeft in de afgelopen 100 jaar gezorgd voor een stelsel van ijzeren regels voor het verzamelen en waarden van bewijs. Wij weten inmiddels heel precies hoe voor waarheidsvinding moet worden verhoord, hoe herkenningprocedures moeten worden gedaan voor een valide herkenning, hoe de opsporing succesvol moet worden ingericht en, vooral ook, hoe een rechtvaardig en eerlijk proces in elkaar moet zitten.

-
5. Zie over de oorsprong van de verschillen tussen het Nederlandse en Angelsaksische bewijsrecht P.J. van Koppen & S.D. Penrod (2003) *The John Wayne and Judge Dee versions of justice*. In: P.J. van Koppen & S.D. Penrod (red.) *Adversarial versus inquisitorial justice: Psychological perspectives on criminal justice systems* (pp. 347-368). New York: Plenum.
 6. W.H.B. Dreissen (2007) *Bewijsmotivering in strafzaken*. Den Haag: Boom (diss. Universiteit Maastricht).

In dat onderzoeksveld heeft de Nederlandse rechtspsychologie internationaal een aardig deuntje meegespeeld. Alles bij elkaar genomen weten wij op verschillende bewijsgebieden vrij precies welke ijzeren regels leiden tot bewijs waarmee de rechter in vertrouwen uit de voeten kan. Regels die er in de regel toe leiden dat er goed bewijs op tafel komt of, op z'n Gronings, *goud bewijs*.

Die regels zijn nodig, ik zou bijna zeggen dringend nodig, omdat een belangrijk onderdeel van onze rechtstaat een eerlijk proces is. Bij slecht bewijs wordt dat, bijna als vanzelf, een oneerlijk proces. Ik begin daarom bij de rechtstaat.⁷

7. Men spreekt vaak van democratische rechtstaat. Over de democratische kant ervan zal ik het echter niet hebben. Zie daarover bijvoorbeeld M.C. Burkens, H.R.B.M. Kummeling, B.P. Vermeulen & R.J.G.M. Widdershoven (2001) *Beginselen van de democratische rechtsstaat: Inleiding tot de grondslagen van het Nederlandse staats- en bestuursrecht* (5e ed.). Deventer: W.E.J. Tjeenk Willink. Zie ook P.B. Cliteur (2011) *Tegen de decadentie: De democratische rechtstaat in verval*. Amsterdam: Arbeiderspers.

1. De Rechtstaat

De functie van de rechtstaat is om de burger te beschermen tegen de ongebreidelde macht van de overheid.⁸ De rechtstaat omvat een groot aantal regels die mensenrechten worden genoemd. Een van die rechten is het recht op een eerlijk proces, *a fair trial*. Dat is gecodificeerd in het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens, en vooral in artikel 6. Het algemene recht op een eerlijk proces kent uiteraard vele uitwerkingen.⁹ Ik ben hier in één daarvan geïnteresseerd, namelijk een eerlijk onderzoek van de feiten en omstandigheden van het misdrijf. Het is de rechtstatelijke rol van de rechter om het werk van openbaar

-
8. Het gaat om bescherming tegen de staat waarvan tegelijk wordt verwacht dat die staat er ook is voor onze bescherming tegen onheil. De WRR schreef daarover: 'Niettemin wordt er tegelijkertijd bescherming geëist door de staat. Dit geldt met name voor de bestrijding van criminaliteit en andere verschijnselen die de burgers in hun integriteit en hun belangen kunnen schaden (o.a. internationaal terrorisme). Deze dubbele opdracht – de bescherming tegen en door de Staat – brengt de nodige spanningen met zich mee. De bescherming door de staat vraagt om effectief optreden tegen (zware) misdadigheid, terwijl opsporing en berechting zelf aan de hoogste eisen van de rechtsstaat moeten blijven voldoen.' Wetenschappelijk Raad voor het Regeringsbeleid (2002) *De toekomst van de nationale rechtstaat*. Den Haag: Sdu (rapport aan de regering nr. 63), citaat pp. 48-49.
 9. Vergelijk bijvoorbeeld N. Mole & C. Harby (2006) *The right to a fair trial: A guide to the implementation of Article 6 of the European Convention on Human Rights* (2nd ed.). Strasbourg: Council of Europe, Directorate General of Human Rights (Human rights handbooks, No. 3).

ministerie en politie en de argumenten van de verdediging te toetsen, ook als het gaat over onderzoek naar de feiten. Merkwwaardigerwijs komt in de Nederlandse literatuur over het eerlijke proces de kwaliteit van de waarheidsvinding en het verzamelen van bewijs niet of alleen indirect aan de orde.¹⁰

Wat ik wil betogen, sluit aan bij hetgeen Jan de Keijser in zijn Leidse oratie te berde bracht. De Keijser wees op de zogenaamde materiële en formele waarheidsvinding. Het laatste is volgens hem ‘zoeken naar de waarheid volgens de strafprocesuele regels der kunst.’¹¹ Hij doelt daarmee op de beperking in de waarheidsvinding die onderhevig is aan het keurslijf van de tenlastelegging. Wat niet relevant is voor een oordeel over de tenlastelegging, is ook niet relevant voor de rechter. Ik kom zo nog over een prangend voorbeeld te spreken, namelijk over de vormfouten.

De Keijser doelt ook op het vaststellen van een formele waarheid door de rechter: men oordeelt volgens de formele regels en de uitkomst van dat oordeel kan afwijken van wat er werkelijk

-
10. In het Angelsaksische recht speelt het wel een rol in de vorm van het leerstuk van *prejudicial evidence* dat niet of onder strenge voorwaarden aan de jury mag worden voorgelegd. Zie bijvoorbeeld A.L.T. Choo (2013) *England and Wales: Fair trial analysis and the presumed admissibility of physical evidence*. In: S. Thaman (red.) *Exclusionary rules in comparative law* (pp. 331-354). Dordrecht: Springer (*Ius gentium: Comparative perspectives on law and justice*, vol 20). Zie voor een bijdrage vanuit de rechtspsychologie bijvoorbeeld K.S. Douglas, D.R. Lyon & J.R.P. Ogloff (1997) *The impact of graphic photographic evidence on mock jurors' decisions in a murder trial: Probative or prejudicial?* *Law and Human Behavior*, 21, 485-501.
 11. J.W. de Keijser (2016) *Als de waarheid er aan moet geloven: Alledaagse bedreigingen voor waarheidsvinding in het strafproces*. Den Haag: Boom (oratie Leiden), pp. 12 e.v.

is gebeurd. Nick Huls gaat nog verder en oordeelt dat het strafproces helemaal niet op waarheidsvinding is gericht, maar op *Legitimation durch Verfahren*, op een gecompliceerde juridificering van de werkelijkheid.¹² De praktijk laat ook zien, zo legt Klaas Rozemond uit, dat rechters formeel en vooral juridisch formeel redeneren, ook als een andere vorm van redeneren aan de orde zou moeten zijn.¹³

Formeel redeneren knelt als het om waarheidsvinding gaat. Waarheidsvinding, vaststellen wat er werkelijk is gebeurd, is niet primair een juridische activiteit, maar een activiteit die volgens gangbare erkende wetenschappelijke normen moet plaatsvinden.¹⁴ Het gaat om het antwoord op de vraag: ‘Wat is er

-
12. N.J.H. Huls (2006) De rechter is geen waarheidsvinder, maar een motiverende beslisser. *Nederlands Tijdschrift voor Rechtsfilosofie en Rechtstheorie*, 35, 3-7. Nick Huls refereert aan het werk van N. Luhman (1975) *Legitimation durch Verfahren*. Darmstadt: Luchterhand.
 13. K. Rozemond (2010) Slapende rechters, dwalende rechtspsychologen en het hypothetische karakter van feitelijke oordelen. *Nederlands Tijdschrift voor Rechtsfilosofie en Rechtstheorie*, 39, 35-51. Rozemond bespreekt daarin H.F.M. Crombag, P.J. van Koppen & W.A. Wagenaar (1992) *Dubieuze zaken: De psychologie van strafrechtelijk bewijs*. Amsterdam: Contact; en W.A. Wagenaar, H. Israëls & P.J. van Koppen (2009) *De slapende rechter: Waarom het veroordelen van burgers niet alleen aan rechters overgelaten kan worden*. Amsterdam: Bert Bakker, en vooral de reacties vanuit de juridische wereld op die twee boeken.
 14. Ik heb het hier niet over de vraag of de rechter zich voorafgaand aan de beslissing zou moeten laten voorlichten door wetenschappers over kwesties als DNA of getuigenverklaringen. Zie daarover bijvoorbeeld Y. Buruma (2011) *De geleerde en de rechter: Over het leveren van wetenschappelijk bewijs in strafzaken*. Nijmegen: Radboud Universiteit (Diesrede); en P.J. van Koppen (2004) *Paradoxen van deskundigen: Over de rol van experts in strafzaken*. Deventer:

gebeurd en wie heeft het gedaan?’ Het is geen juridische kwestie, maar een empirische kwestie en dat moet vooral zo blijven om het eerlijke proces te dienen. Alleen op die manier kunnen schuldige verdachten adequaat van onschuldige verdachten worden onderscheiden.¹⁵

Waarheidsvinding kent natuurlijk ook juridische kanten. Het juridische gaat vrijwel altijd over de grenzen die aan de waarheidsvinding worden gesteld. Zo is de vraag relevant of bewijs rechtmatig is verkregen of niet, en al dan niet mag meewegen bij de beslissing. Of het gaat om de vraag op welk moment van het proces de verdediging nog mag komen met nieuwe onderzoekwensen. Daarnaast kan empirische waarheidsvinding ook juridisch worden bevorderd, bijvoorbeeld door zoiets als *equality of arms*, als openbaar ministerie en de verdediging evenveel macht en mogelijkheden hebben bij het verzamelen van gegevens voor de waarheidsvinding.

Kluwer (oratie Maastricht). Het gaat hier over de vraag hoe wetenschappelijk de waarheidsvinding door politie, openbaar ministerie en rechter zou moeten zijn. Daarover is een uitgebreide literatuur. Zie bijvoorbeeld het speciale nummer van *Topics in Cognitive Science* over Models of Rational Proof in Criminal Law (H. Prakken, F.J. Bex & A.R. Mackor (2020) Editors’ review and introduction: Models of rational proof in criminal law. *Topics in Cognitive Science*, 12, 1053-1067 en volgende artikelen).

15. M. Hirsch Ballin (2018) *Over grenzen bij bewijsvergaring: Grondslagen voor geïntegreerde normering van strafrechtelijke bewijsvergaring*. Den Haag: Boom juridisch (oratie Vrije Universiteit Amsterdam), passim. Zij citeert in dat verband Tweede Kamer, 1913-1914, 286, nr. 3, p. 55: ‘Een goed ingericht strafproces moet zooveel mogelijk bevorderen de toepassing van de strafwet op den werkelijk schuldige en tevens de veroordeeling, kan het zijn, de vervolging van den niet-schuldige naar vermogen verhinderen.’

Bij de opsporing gaat het laatste vaak mis. De verdediging is bij de opsporing een stuk hulpelozer dan later ter terechtzitting. En juist de opsporing door de politie is in Nederland een belangrijke pijler van de waarheidsvinding in het strafproces, zo niet de centrale pijler. Ondertussen wordt in de moderne strafvordering van de verdachte en diens advocaat een steeds actievere houding verwacht, zo beschreef ook Abhijit Das. Maar juist in de opsporing is dat moeilijk te realiseren.¹⁶ De verdediging zou immers snel de politie in de weg lopen en dat is ook weer niet bevorderlijk voor goede waarheidsvinding.

Uit rechtsstatelijk oogpunt stelt dat een zware eis aan de onpartijdigheid en tweezijdigheid van de opsporing door de politie. Ik kan mij niet aan de indruk onttrekken dat die toestand niet in elke zware zaak wordt bereikt.¹⁷ Ik moet nu de neiging

-
16. ‘De verdachte heeft tegenwoordig als mondige en assertieve procespartij weliswaar veel rechten, maar hij draagt ook steeds meer verantwoordelijkheid om deze te verwezenlijken: het loont tegen een strafbeschikking verzet in te stellen; de verdachte zal tijdig in het vooronderzoek van de hem toekomende rechten gebruik moeten maken; op rechtsbescherming door de rechter hoeft pas te worden gerekend na een correct gevoerd verweer; enzovoort.’ A. Das (2018) De codificatie van rechtsbeginselen in het gemoderniseerde Wetboek van Strafvordering. *Tijdschrift Modernisering Strafvordering*, 1, 19-28. Zie ook M.J. Borgers (2017) Het gemoderniseerde Wetboek van Strafvordering: Beginselen en uitgangspunten. *Rechtsgeleerd Magazijn Themis*, 136, 279-290.
 17. Zie bijvoorbeeld de beschrijvingen van strafzaken in J. Vis, K. van den Akker, L. Hoes, E. Simons, J.J. van der Kemp & P.J. van Koppen (2020) *De dood van een politie-aspirant: Over interpretatie van sporen*. Den Haag: Boom juridisch; E.F.L. Maegherman, M.M. de Boer, R. Horselenberg & P.J. van Koppen (2020) *De onzichtbare steekpartij: Over strategische selectie van getuigenbewijs*. Den Haag: Boom juridisch; F. Crolla, H. Sijsling, L. Ykema, M. Grimberg,

onderdrukken om allerlei concrete voorbeelden te geven. Het onderwerp dat nu aan de orde is, zijn niet incidenten, maar de structurele invloeden op de kwaliteit van de opsporing.

Na de IRT-affaire en vooral na de Schiedammer Parkmoord is men anders gaan kijken naar de kwaliteit van de opsporing.¹⁸

N. Ranzijn, A. De Zutter & P.J. van Koppen (2019) *The creative carpenter: Biased presentation of evidence in a jury trial*. Den Haag: Eleven; G. de Bruïne, A. de Boer, T. Dehaene, A. Vredeveltdt & P.J. van Koppen (2017) *Een Rwandees kaartenhuis: Een wirwar van wankele verklaringen*. Den Haag: Boom; M. de Boer, S.N.P. Wiznitzer, A. Vredeveltdt & P.J. van Koppen (2017) *De gescheurde nagel: Een alternatieve verklaring voor DNA-bewijs*. Den Haag: Boom; D. Stad & P.J. van Koppen (2016) *Het likkende hondje: Het onderscheid tussen moord en zelfmoord*. Den Haag: Boom; O. Scherrenburg, M. van Beek, S. Jonker, N. Goldstoft, M. Hardeman, W. Luten, S. Lagerweij, A. Luijten, A. Diesfeldt, A. Das & P.J. van Koppen (2013) *De Moddermoord: Over hoe een ongeval een moord werd*. Den Haag: Boom Juridische Uitgevers.

18. Zie J.M.W. Lindeman (2017) *Officiëren van justitie in de 21e eeuw: Een verslag van participierend observatieonderzoek naar de taakopvatting en taakinfilling van officieren van justitie*. Den Haag: Boom juridisch (diss. Utrecht); en J.M.W. Lindeman (2012) *Verschuivende verantwoordelijkheden bij officieren van justitie*. In: F. de Jong & R.S.B. Kool (red.) *Relaties van gezag en verantwoordelijkheid: Strafrechtelijke ontwikkelingen* (pp. 207-242). Den Haag: Boom juridisch. Zie over de IRT-affaire Parlementaire Enquêtecommissie Opsporingsmethoden (1996) *Inzake opsporing*. Den Haag: Sdu (11 delen; Tweede Kamer [1995-1996] 24072; M. van Traa, voorzitter). Zie over de Schiedammer Parkmoord P.J. van Koppen (2003) *De Schiedammer parkmoord: Een rechtspsychologische reconstructie*. Nijmegen: Ars Aequi Libri (met medewerking van Ch. Dudink, M. van der Graaf, M. de Haas, J. van Luik en V. Wijsman); en F. Posthumus (2005) *Evaluatieonderzoek in de Schiedammer Parkmoord: Rapportage in opdracht van het College van Procureurs-Generaal*. s.l.: Openbaar ministerie (zie www.om.nl).

Er is sinds Van Traa echter voortdurend gedoe over de kwaliteit van de opsporing door de politie en de rol van het openbaar ministerie. Het gedoe heeft geleid tot een serie publicaties en verbeterplannen die het gewenste effect nog niet hebben bereikt.¹⁹

Niettemin staat het buiten kijf dat het Nederlandse strafrecht beter en beschaafder is dan in de meeste buitenlandse. Wij kennen geen barbaarse instituties als de doodstraf en *plea bargaining*, zoals in de Verenigde Staten.²⁰ Wij kennen geen jury-tombola zoals in de Angelsaksische landen en in België, met nogal wat rechterlijke dwalingen tot gevolg.²¹ Wij kennen geen fysieke mishandeling van verdachten zoals in vrijwel de gehele niet-Westerse wereld. Wij kennen, buiten de levenslange gevangenisstraf, geen *cruel and unusual punishment*, zoals in het gehele Midden-Oosten. Nederland is een geprivilegieerd land met humaan strafrecht en beschaafde strafvordering. Dat is echter niet een rustig bezit. Het recht is alleen een rustig bezit voor degenen die de ogen sluiten voor de rafelranden.

-
19. Zie bijvoorbeeld N. Kop & R. van der Wal (s.a., vermoedelijk 2011) *Recherchetoestanden: Een onderzoek naar de manier waarop in de dagelijkse recherchepraktijk met obstakels wordt omgegaan*. s.l.: Politieacademie; en M. Princen (2015) *De gekooide recherche: Het ware verhaal achter de matige prestaties van de Nederlandse opsporing*. Amsterdam: Prometheus.
 20. Vergelijk respectievelijk P.J. van Koppen, D.J. Hessing & C.J. de Poot (2002) Public reasons for abolition and retention of the death penalty. *International Criminal Justice Review*, 12, 77-92; en P.J. van Koppen (2009a) The diversity of nations and legal systems: Contrasting the Dutch and the Americans. In: M.E. Oswald, S. Bieneck & J. Hupfeld-Heinemann (red.) *Social psychology of punishment of crime* (pp. 3-18). Chichester: Wiley.
 21. Vergelijk P.J. van Koppen (2009b) Jury trials: Oposed. *E-Journal USA*, 14(7), 18, 23-24 met N.J. Vidmar (2009) Jury trials: In favor. *E-Journal USA*, 14(7), 18-22.

De bedreigingen zijn van diverse aard. Ik beperk mij tot structurele bedreigingen waarover op grond van rechtspsychologische kennis, en een beetje criminologie, wat te zeggen valt. Ofwel: hoe kunnen ijzersterke wetenschappelijke regels bijdragen aan goed bewijs in strafzaken.

Ik ga nu betogen dat een eerlijk proces met behulp van goede waarheidsvinding er niet alleen is voor de verdachte, maar evenzeer voor het slachtoffer of voor de familie van het slachtoffer. En dat op verschillende manieren. Bij slechte waarheidsvinding worden verdachten onterecht veroordeeld. Bij slechte waarheidsvinding gaan schuldige verdachten vrijuit. Bij slechte waarheidsvinding worden families van vermoorde mensen ermee geconfronteerd dat de zaak onopgelost blijft. En dat zijn alle aspecten van een eerlijk proces, *a fair trial*.

2. Het verhoren

Een belangrijk structureel probleem dat goede waarheidsvinding in de weg staat, is de manier waarop in Nederland in de opsporing wordt verhoord.²² Er zijn, voor zover we weten, in Nederland niet slechtere verhoorders dan elders, maar in Nederland wordt het verhoor op een bijzondere manier gedaan, zowel bij verdachten als bij getuigen. Er zijn ruwweg drie manieren van verhoren in Nederland. De eerste is de manier waarop in zeer ernstige zaken de verdachte wordt verhoord. Dan zit de verdachte met twee verhoorders in een kamertje. Met een beeldverbinding nemen anderen – officier van Justitie, politie, recherchepsychologen – het verhoor waar en kunnen aanwijzingen aan de verhoorders geven, meestal met een chatfunc-

22. Er zijn ook verhoren ter terechtzitting en verhoren door de rechter-commissaris. Die hebben zo hun eigen problemen. Rechters-commissarissen hebben de gewoonte om de getuige te ondervragen terwijl zij zelf aantekeningen maken. Aan het einde van het verhoor wordt de griffier binnengeroepen. Vervolgens gaat de rechter-commissaris aan de hand van de eigen aantekeningen de griffier dicteren. Zo komt het nogal eens voor dat wat op papier komt in het proces-verbaal op gespannen voet staat met hetgeen de getuige heeft gezegd. Ik laat dergelijke verhoren verder buiten beschouwing. Ze zijn echter wel van belang omdat de zittingsrechters een bijzondere waarde plegen toe te kennen aan de verklaringen tegenover de rechter-commissaris, meer waarde dan aan de verklaringen bij de politie. Dat is in de meeste gevallen onverstandig.

tie.²³ Ik laat die vorm van verhoren hier buiten beschouwing. Ik wil het hebben over de andere manieren van verhoren: kinderverhoren en over de verhoren die in vrijwel alle andere zaken wordt gedaan.

Collega's Henry Otgaar en Robert Horselenberg hebben forse kritiek op de verhoren van kinderen in Nederland.²⁴ Dergelijke verhoren vinden plaats in kindvriendelijke verhoorstudio's door speciaal daartoe getrainde verhoorders. De kritiek van Otgaar en collega's komt erop neer dat de Nederlandse manier van kinderen verhoren niet voldoet aan de internationale standaard.²⁵ Er vinden in de Nederlandse verhoren te weinig open uitnodigingen aan het kind plaats tot het vertellen van een verhaal en de verhoorders stellen teveel directieve vragen. Directieve vragen zijn vaak ook suggestieve vragen. Dergelijke onvol-

23. Er is over dergelijke verhoren, voor zover mij bekend, nog geen systematisch onderzoek gedaan.

24. H. Otgaar, D. La Rooy, R. Horselenberg, I. Hershkowitz, C. de Ruiter, L. Blezer, R. Kidane & R. Kollau (2019) Assessing the quality of child investigative interviewing in the Netherlands. *Applied Cognitive Psychology*, 33, 889-897.

25. De standaard is het zogenaamde National Institute of Child Health and Human Development Protocol (NICHD-Protocol). Zie daarover M.E. Lamb, Y. Orbach, I. Hershkowitz, P.W. Esplin & D. Horowitz (2007) Structured forensic interview protocols improve the quality and informativeness of investigative interviews with children: A review of research using the NICHD Investigative Interview Protocol. *Child Abuse and Neglect*, 31, 1201-1231; en D. La Rooy, S.P. Brubacher, A. Aromäki-Stratos, M. Cyr, I. Hershkowitz, J. Korkman, T. Myklebust, M. Naka, C.E. Peixoto, K.P. Roberts, H.A. Stewart & M.E. Lamb (2015) The NICHD protocol: A review of an internationally-used evidence-based tool for training child forensic interviewers. *Journal of Criminological Research, Policy and Practice*, 1, 76-89.

komenheden in het verhoor lijken allemaal niet zo erg, maar op die manier verhoren kan ertoe leiden dat het kind niet een waar verhaal vertelt, maar een gesuggereerd verhaal. Of dat een onwaar verhaal wordt opgeschreven. Ik geef een voorbeeld uit een zaak met kinderverhoren waarin ik als deskundige rapporteerde:

Vraag: Toen je bij Liesje en Barbara op de kamer kwam, toen is het begonnen?

Antwoord: Ja, dat denk ik wel.²⁶

In het proces verhaal van het verhoor stond vervolgens stellig: 'Toen is het begonnen.'

Het lijkt niet zo moeilijk om zich aan de internationale regels te houden, maar bij de Nederlandse politie is daartegen onbegrijpelijk verzet.²⁷ Als een kind een onwaar verhaal vertelt, kan dat ertoe leiden dat een verdachte ten onrechte vrijuit gaat. Het kan ook tot gevolg hebben dat de verdachte onterecht wordt veroordeeld.

26. Citaat uit een zaak waarover ik op 26 oktober 2019 rapporteerde. De namen zijn uiteraard gefingeerd.

27. Zie I. Rispens, K. Dekens & R. Haak (2019) Commentary: Assessing the quality of child investigative interviewing in the Netherlands. *Applied Cognitive Psychology*, 33, 898-900. Zie ook de reactie: H. Otgaar, C. de Ruiter, D. La Rooy, R. Horselenberg, I. Herskowitz & K. Geijzen (2019) The burden of proof of the Dutch police: Why the Scenario Model continues to deliver low quality child interviews. *Applied Cognitive Psychology*, 33, 901-903.

Figuur 1: Een still van een opname van een typisch getuigenverhoor.

De reguliere verhoren die in vrijwel alle andere zaken in Nederland worden afgenomen – bij alle getuigen en verdachten van 12 jaar en ouder – zien er als volgt uit (zie figuur 1).²⁸ Twee verbalisanten zitten tegenover de verdachte of de getuige. Ze hebben vaak het verhoor voorbereid. Een van de verbalisanten heeft dan een lijstje met vragen voor zich. De andere verbalisant zorgt voor het typewerk. De typende verbalisant vat in eigen

28. Zie hierover uitgebreider R. Horselenberg & P.J. van Koppen (2011) Een opname van het verhoor is de verbalisants beste vriend. *Tijdschrift voor de Politie*, 73(5), 23-26; en R. Horselenberg & P.J. van Koppen (2017) Verhoren op audio en op video. In: P.J. van Koppen, J.W. de Keijser, R. Horselenberg & M. Jelicic (red.) *Routes van het recht: Over de rechtspsychologie* (pp. 635-641). Den Haag: Boom juridisch.

woorden in het proces-verbaal samen wat er is gezegd in het verhoor.

Nu hebben politiemensen uiterst zelden een typecursus gevolgd. Het typen gaat daardoor traag, maar dat bepaalt wel het tempo en de vorm van het verhoor. Sommige verbalisanten doen het typen in stilte; zij bedenken zonder overleg hun eigen tekst.²⁹ Andere verbalisanten doen het hardop, waarbij zij steeds met de collega en met de getuige overleggen over de formulering. Het komt ook regelmatig voor dat de getuige of verdachte z'n mond moet houden zodat de typist zich kan concentreren op het uittypen en de achterstand op het gesprokene kan inhalen. Het typen is zo een behoorlijke storende invloed in het verhoor. En het proces-verbaal vormt in de meeste gevallen slechts een afspiegeling van wat er is gezegd in het verhoor.

De Keijser en zijn collega's vonden in Nederland dat dezelfde verhoren tot processen-verbaal met een uiteenlopende inhoud kunnen leiden,³⁰ met ontbrekende en toegevoegde informatie.³¹ Het trage typen zorgt er ook voor dat de getuige of de verdachte ruim de tijd krijgt om over een antwoord na te denken. En dat er nergens een doorlopend gesprek tot stand komt en daarmee

29. Zie M. Malsch, R. Kranendonk, J.W. de Keijser, H. Elffers, M.L. Komter & M. de Boer (2015) *Kijken, luisteren, lezen: De invloed van beeld, geluid en schrift op het oordeel over verdachtenverhoren*. Apeldoorn: Politie en Wetenschap.

30. J.W. de Keijser, M. Malsch, R. Kranendonk & M. de Gruijter (2012) Written records of police interrogation: Differential registration as determinant of statement credibility and interrogation quality. *Psychology, Crime and Law*, 18, 613-629.

31. M.E. Lamb, Y. Orbach, K.J. Sternberg, I. Hershkowitz & D. Horowitz (2000) Accuracy of investigators' verbatim notes of their forensic interviews with alleged child abuse victims. *Law and Human Behavior*, 24, 699-708.

ook niet de broodnodige verstandhouding tussen verhoorder en verhoorde.

De manier van werken nodigt uit tot het stellen van vragen en het noteren van antwoorden. In plaats van de getuige vooral zelf te laten vertellen, is de verhorende verbalisant druk bezig met het voorbereiden van de volgende vraag. Dat is goed te merken. De volgende vraag wordt regelmatig gesteld in het midden van het antwoord van de getuige of de verdachte op de voorgaande vraag. En vragen worden nogal eens gesteld als ze allang niet meer aan de orde zijn. De verhoren plegen van de hak op de volgende vraagtak te springen. Getuigen en verdachten kunnen zo nog lastiger hun eigen gedachtrein vasthouden en gewoon vertellen wat zij meemaakten.

Let wel: ik spreek hier over verhoren zoals ze worden gedaan door daarvoor gecertificeerde politiemensen.

Iets wat ik regelmatig tegenkom, is de volgende soort wisseling tijdens een verhoor:

‘Verhoorder: Heeft hij aan je geslachtsdeel gezeten?’

Getuige: Nee, hij zat met zijn hand wel in de buurt, maar hij heeft mij niet aangeraakt.

Verhoorder: Wat voelde je toen hij aan je geslachtsdeel zat?’

En

‘Verhoorder: Ben jij die avond nog bij het slachtoffer geweest?’

Verdachte: Nee, ik zat de hele avond in de kroeg met mijn vrienden.

Verhoorder: Hoe laat kwam je bij het slachtoffer aan?’

Het verbaliseren op de gebruikelijke manier zorgt ervoor dat de typende verbalisant helemaal niet in staat is zijn belangrijkste taak uit te voeren: letten op zijn collega en op de antwoorden van de getuige of verdachte. De tweede verbalisant zou eigenlijk alleen maar moeten kijken en luisteren. Hij moet luisteren naar zijn collega en hem, bijvoorbeeld tijdens een pauze, wijzen op vragen die hij is vergeten te stellen of die hij misschien nog eens op een wat andere manier moet stellen. Hij moet kijken naar de getuige en letten op de antwoorden en de daarop volgende vragen. De tweede verbalisant zou als belangrijkste taak moeten hebben om met een helikopter-blik aan het verhoor deel te nemen. Zijn observaties kunnen bijvoorbeeld de aanleiding vormen om met de getuige een onderwerp opnieuw door te lopen en uit te diepen.

Kort samengevat zijn in veel verhoren beide verbalisanten vooral met hun eigen taak bezig. Die taken trekken alle aandacht naar zich toe zodat niet op de getuige of de verdachte wordt gelet. Politiemensen vinden bovendien al dat typen ook nogal belastend.³² Al dat getyp is helemaal niet nodig, want wij nemen verhoren tegenwoordig gewoon op.³³

De kwaliteit van de opnames is nog wel erg beroerd.³⁴ We werken in Nederland met een 15 jaar oud systeem. Niet alleen

32. Zie M. Malsch, J.W. de Keijser, M. Gruijter, M.L. Komter & H. Elffers (2012) De gevolgen van beeld en geluid voor het proces-verbaal van verdachtenverhoor. *Tijdschrift voor de Politie*, 10, 30-33.

33. Zie daarover R. Horselenberg, A. Vredeveldt & P.J. van Koppen (2016) Nederlandse politieverhoren in de praktijk. *Nederlands Juristenblad*, 91, 3185.

34. Zie daarover R. Horselenberg & P.J. van Koppen (2017) Verhoren op audio en op video. In: Van Koppen, De Keijser, Horselenberg & Jelacic

is vaak nauwelijks wat te zien en door het getyp nauwelijks iets te horen. In vrijwel elke zaak is er meer mis: verdwenen opnames, alleen geluid en geen beeld, opnames die middenin het verhoor ophouden.

Er leek licht aan de horizon te komen. De politie is na lang dubben en wikken en wegen in zee gegaan met het Noorse bedrijf Indico Systems.³⁵ Dat bedrijf is wel in staat om een goed functionerend systeem voor opname en opslag van verhoren te leveren. Dat lijkt een verbetering, maar zeker is dat niet. Aan de slechte inrichting van verhoorkamers – te klein, camera’s op de verkeerde plek opgehangen, microfoon op een plek gemonteerd dat het typen van de verbalisant goed en de getuige nauwelijks te horen is – wordt niets gedaan.

Kennelijk vindt men de Noren zo duur, dat de verplichting om verhoren op te nemen is afgeschaft. Dat deed het College van Procureurs-generaal door de Aanwijzing over het verhoren³⁶ te vervangen door een instructie. Zo’n instructie heeft het voordeel dat niemand daaraan rechten kan ontlennen,³⁷ en zodoende opnames van de verhoren niet meer een verplichting vormen voor de politie.

(red.) *Routes van het recht: Over de rechtspsychologie* (pp. 635-641). Den Haag: Boom juridisch.

35. Zie <https://www.indicosys.com>, geraadpleegd op 9 augustus 2021.

36. De Aanwijzing auditieve en audiovisuele registratie van verhoren van aangevers, getuigen en verdachten (2010) *Staatscourant* 11885 (28 juli 2010), laatstelijk gewijzigd 1 november 2018.

37. Parket-generaal Openbaar ministerie (2021) *Instructie auditieve en audiovisuele registratie van verhoren van aangevers, getuigen en verdachten* (7 juni 2021). In die instructie staat: ‘Instructies hebben als zodanig geen externe werking omdat ze daar naar hun aard en strekking niet voor geëigend zijn. Derden kunnen er dan ook geen rechten aan ontlennen.’

Er is nog wel wat meer te doen om verhoren op peil te krijgen in Nederland. Een belangrijke rol zou kunnen zijn weggelegd voor de Politieacademie, maar recente discussie wijzen eerder op een defensieve houding van de academie dan op een voortvarende inzet om er wat van te maken.³⁸

Zo'n inzet van de Politieacademie is dringend nodig. Er is namelijk van oudsher een weerstand bij de politie tegen het opnemen van verhoren. Die advocaat gaat dan over je schouder meekijken, was altijd het argument. De opname kan in werkelijkheid juist de grote vriend van de politie. Het is veel efficiënter en betrouwbaarder om op basis van een goede opname een proces-verbaal te maken. De typist wordt dan weer verhoorder. Bovendien kijkt iemand dan bij het maken van het proces-verbaal voor de tweede keer naar de gegeven antwoorden. Opnieuw kijken wil nog wel eens nieuwe inzichten opleveren.

Omdat de getuigen- en verdachtenverklaringen een zo centraal deel uitmaken van de opsporing is de Nederlandse praktijk schadelijk voor de kwaliteit van de waarheidsvinding en komen daarmee structureel in strijd met een eerlijk proces volgens art. 6 EVRM. Door de beroerde manier van verhoren wordt essentiële informatie gemist. En er is een simpele ijzeren regel die direct tot aanzienlijke verbetering zal leiden. De ijzeren regel luidt: typen in de verhoorkamer moet met onmiddellijke ingang worden verboden.³⁹

38. Zie bijvoorbeeld de beantwoording van vragen van RTL. Zie www.rtlnieuws.nl/sites/default/files/content/documents/2021/08/27/Antwoorden%20Politieacademie.pdf, geraadpleegd op 15 februari 2022.

39. Er is nog meer te doen. Zo zijn er, op geleide van onderzoek van Annelies Vredevelde, voordelen om getuigen gezamenlijk te verhoren. Zie bijvoorbeeld A. Vredevelde, R.N. Groen, J.E. Ampt & P.J. van Koppen (2017) When discussion between eyewitnesses helps

memory. *Legal and Criminological Psychology*, 22, 242-259; en A. Vredeveldt & P.J. van Koppen (2018) Recounting a common experience: On the effectiveness of instructing eyewitness pairs. *Frontiers in Psychology*, 9, article 284. Gezamenlijk verhoren levert gewoon meer opsporingsinformatie op. We zijn ook druk doende met onderzoek naar de waarde van en problemen met verklaringen van mensen uit andere culturen waarbij het onderzoek van Tanja van Veldhuizen, van Nkansah Anakwah en van Gabi de Bruïne in eerste instantie is gericht op verklaringen van en verhoren van mensen die afkomstig zijn uit Afrika, ten zuiden van de Sahara. Zie respectievelijk T.S. van Veldhuizen (2017) *Where I come from and how I got here: Assessing credibility in asylum cases*: Diss. Universiteit Maastricht; N. Anakwah (2021) *Considering the native land of witnesses: Cultural influences on memory reports*: unpubl. diss. Maastricht; en G. de Bruïne (2017) *Verschillen tussen Afrikaanse en Europese getuigen: Het transformeren van een driedimensionale waarne- ming naar een tweedimensionale afbeelding en vice versa* M.Sc. thesis, Vrije Universiteit Amsterdam.

3. Herkenningsprocedures

Ik kom bij een tweede prangende probleem in de waarheidsvinding: herkenningsprocedures, die meestal confrontaties worden genoemd. In die procedures wordt een getuige geconfronteerd met de verdachte, met de vraag of de verdachte de dader van het misdrijf is.

Confrontaties vormen een bijzondere tak van de rechtspsychologie. Er is ontzettend veel onderzoek naar gedaan dat heeft geleid tot veel en heel precieze kennis over confrontaties en hoe ze moeten worden uitgevoerd.⁴⁰ Er is in de praktijk ook veel ervaring opgedaan met de resultaten van al dat rechtspsychologische onderzoek. Het herkennen van de verdachte als de dader door getuigen is immers een belangrijke, misschien wel de belangrijkste, manier om vast te stellen wie een misdrijf pleegde.⁴¹

We weten ook al heel lang dat het met confrontaties behoorlijk fout kan gaan.

40. Zie voor een overzicht P.J. van Koppen & R. Horselenberg (2017) Identificatie. In: P.J. van Koppen, J.W. de Keijser, R. Horselenberg & M. Jelicic (red.) *Routes van het recht: Over de rechtspsychologie* (pp. 283-334). Den Haag: Boom juridisch; en P.J. van Koppen & F. Walhout (2017) Getuigen helpen herkennen: Signalementen, compo's en vermommingen. In: P.J. van Koppen, J.W. de Keijser, R. Horselenberg & M. Jelicic (red.) *Routes van het recht: Over de rechtspsychologie* (pp. 335-352). Den Haag: Boom juridisch.

41. In dit verband worden slachtoffers nogal eens apart genoemd. Zij zijn echter bewijstechnisch gewoon getuigen.

Een goede confrontatie is niet zonder belang. Een bijzonder voorbeeld is het proces tegen John Demjanjuk in Israël.⁴² Demjanjuk werd ervan verdacht dat hij Iwan de Verschrikkelijke was, de man die de gaskamers in Treblinka bediende. Verschillende overlevenden van het concentratiekamp identificeerden met overtuiging Demjanjuk als Iwan de Verschrikkelijke. Dat deden zij velen jaren na dato.

Willem Albert Wagenaar liet zien dat de herkenningsprocedures zo slecht waren dat de aanwijzingen door de overlevenden niet als valide konden worden beschouwd en moesten worden gewantrouwd.⁴³ Demjanjuk werd uiteindelijk vrijgesproken door het hoogste gerecht in Israël, het Beit Hamischpat Haelion.

De zekerheid dat een confrontatie, indien verkeerd uitgevoerd, een fors onjuist resultaat kan hebben, leidde in Nederland al 85 jaar geleden tot invoering van regels voor de meervoudige confrontatie, waarin de verdachte tussen een rij figuren wordt geplaatst en dan wordt getoond aan de getuige. Die confrontatie noemen de Amerikanen een line-up, de Engelsen een identity parade en wij, als enige land ter wereld, de Oslo-confrontatie. In Nederland gebeurt die confrontatie vrijwel altijd met foto's, in politiejargon foslo. De naam Oslo-confrontatie komt overigens doordat jhr. Lodewijk van Asch van Wijck – die later nog procureur-generaal bij de Hoge Raad zou

42. Zie de documentaire *The Devil Next Door* (2018), die te zien is op Netflix.

43. Zie W.A. Wagenaar (1989) *Het herkennen van Iwan*. Amsterdam: Swets & Zeitlinger.

worden⁴⁴ – de regels voor zo'n confrontatie in 1937 meenam na een bezoek aan het openbaar ministerie in Oslo.⁴⁵

In Nederland hebben we niettemin een probleem met confrontaties.⁴⁶ Een confrontatie kent een eenvoudige ijzeren regel. En die luidt: als de getuige de verdachte heeft aangewezen als de dader, dan mag daarvoor redelijkerwijs slechts één verklaring zijn, namelijk dat hij de verdachte heeft herkend als de dader. Voer je een confrontatie volgens die ijzeren regel uit, dan heb je goed bewijs. Het is een eenvoudige regel. Het blijkt lastig die in de praktijk na te leven.

De enige verklaring voor de aanwijzing mag zijn: herkennen van het misdrijf. De regel betekent dat er een lange lijst met afgeleide regels is om alle andere mogelijke verklaringen redelijkerwijs uit te sluiten. Ik noem twee van die afgeleide regels. De getuige mag niet door raden de verdachte aanwijzen. Om dat te voorkomen, staat de verdachte in een rij figuranten die allen voldoen aan het signalement dat de getuige eerder van de dader heeft opgegeven. Als de getuige dan raadt, heeft hij een bijzonder grote kans dat hij een figurant aanwijst van wie zeker is dat hij niets met het misdrijf te maken heeft.

44. Zie P.J. van Koppen & J. Ten Kate (2003) *De Hoge Raad in persoon: Benoemingen in de Hoge Raad der Nederlanden 1838-2002*. Deventer: Kluwer, p. 192.

45. Zie L.H.K.C. van Asch van Wijck (1937a) Confrontatie van getuigen met verdachten. *Algemeen Nederlandsch Politie-Weekblad voor Rijks- en Gemeentepolitie en de Koninklijke Marechaussee*, 22, 109-111; en L.H.K.C. van Asch van Wijck (1937b) Confrontatie van getuigen met verdachten. *Tijdschrift voor Strafrecht*, 47(1).

46. Zie in het algemeen P.J. van Koppen & R. Horselenberg (2017) Identificatie. In: Van Koppen, De Keijser, Horselenberg & Jelacic (red.) *Routes van het recht: Over de rechtspsychologie* (pp. 283-334). Den Haag: Boom juridisch.

Een tweede voorbeeld: de politieman die de getuige begeleidt, mag niet aan de getuige laten weten wie de verdachte is. De begeleider kan bijvoorbeeld zeggen ‘Kijk nog eens goed naar nummer 4’ of de begeleider gaat zelf expliciet naar nummer 4 staren. Het kan doelbewust gebeuren maar ook onbedoeld. Dat probleem wordt voorkomen door de getuige te laten begeleiden door een politieman die niet bij het onderzoek is betrokken en die niet weet wie de verdachte is.

Politie mensen die de confrontaties organiseren – ze moeten daarvoor speciaal zijn gecertificeerd – leren wel alle afgeleide regels uit hun hoofd, maar hen is nooit die ene centrale regel verteld.⁴⁷ Zij proberen meestal te voldoen aan al die afgeleide regels zonder daar altijd goed in te slagen.⁴⁸ Er is ook geen prikkel om het goed te doen, want rechters lijken confrontaties met gebreken probleemloos te accepteren.

Ik onderzocht samen met student Charlot van Hagen hoe goed de confrontaties in Nederland zijn.⁴⁹ Het is al eens eerder gedaan, in 1991.⁵⁰ Toen bleken confrontaties vaak fout te gaan en werden zonder probleem de resultaten van onjuiste confrontaties voor het bewijs gebruikt.

47. Zie daarvoor het lesmateriaal dat bij de Politieacademie wordt gebruikt: A.G. van Amelsvoort (2018) *Handleiding confrontatie* (10e ed.). Amsterdam: Sdu.

48. Bovendien is het lesmateriaal niet geheel feilloos zodat ook dat tot fouten leidt.

49. Charlot schreef er ook haar scriptie over: C. van Hagen (2020) *De verdachte als dader herkennen, procedurele fouten bij de confrontatie erkennen: Een onderzoek naar de uitvoering van herkenning-confrontaties in de praktijk*: Master scriptie Vrije Universiteit Amsterdam.

50. L.E.C. van der Boor (1991) *Over getuigen, confrontaties en bewijs*. Den Haag: Ministerie van Justitie (WODC).

Charlot en ik verzamelden anderhalf jaar beslissingen in zaken met confrontaties door met relevante steekwoorden te zoeken in rechtspraak.nl, tussen 1 januari 2017 en 3 juli 2018. We vonden 130 vonnissen en arresten met bij elkaar 252 confrontaties. Het gaat dan altijd om confrontaties die het openbaar ministerie goed genoeg vond om aan de rechter als bewijsmiddel te presenteren. Bij een fors deel van de zaken vonden we de advocaat van de verdachte bereid om ons de relevante stukken te sturen.⁵¹ Op die manier hadden we voor een deel van de confrontaties alleen informatie uit de rechterlijke beslissing en voor een deel aangevuld met informatie uit het dossier.

Tabel 1a: Ernstige fouten in confrontaties 1 januari 2017-3 juli 2018 (N = 252).

<i>Fout</i>	<i>Aantal</i>	<i>%</i>
Enkelvoudige confrontatie bij onbekende dader	84	33,3
Onzekere aanwijzing genoteerd als zekere herkenning	33	13,1
Onderling contact tussen getuigen	33	13,1
Getuige zag dader niet of zeer slecht bij misdrijf	15	6,0
Herhaalde confrontatie met een getuige	15	6,0
Suggestie om getuige te beïnvloeden	14	5,6
Getuige mag meerdere personen in rij aanwijzen	8	3,2
Begeleider wist bij een foslo wie de verdachte was	7	2,8
Mensen in rij die niet voldoen aan signalement van dader	6	2,4
Opsporingsconfrontatie voor bewijs aangeboden	5	2,0
Meerdere verdachten in selectie	4	1,6
Getuige kreeg meerdere foto's van dezelfde verdachte	3	1,2

51. Wij kregen die informatie van advocaten in 42 zaken. Dat ging over 97 confrontaties, 38% van het aantal van 252 confrontaties.

Bij de confrontaties worden veel fouten gemaakt (zie tabel 1a en 1b). Let wel: bij een deel weten we niet of iets goed of fout werd gedaan, want die informatie hadden we niet in alle gevallen.

Tabel 1b: Wat minder ernstige fouten in confrontaties 1 januari 2017 - 3 juli 2018 (N = 252).

Fout	Aantal	%
Verbalisant die confrontatie maakte niet gecertificeerd	91	36,1
Gegeven instructies niet in proces-verbaal	62	24,6
Reactietijd getuige niet genoemd in proces-verbaal	58	23,0
Confrontatie sequentieel genoemd, maar is dat niet	16	6,3
Testobservatoren andere signalement dan getuige gaf	12	4,8
Testobservatoren niet gebruikt	3	1,2
Aanwijzingen testobservatoren niet opgevolgd	3	1,2

We noteerden alleen fouten waarvan we op grond van het beschikbare onderzoeksmateriaal zeker zijn. Bij 101 confrontaties – en dat is iets meer dan 40% – konden wij geen ernstige fouten constateren. Dat betekent niet dat ze er niet waren, want we hadden beperkte informatie. Alle andere 151 confrontaties, 60%, hadden ten minste één ernstige en daarmee fatale fout (zie tabel 2).

Ik geef een voorbeeld. In een zaak werd de verdachte vervolgd voor een schietpartij met dodelijk afloop op 26 mei 2013 in het Scheepvaartmuseum in Amsterdam.⁵² Er werd met drie getuigen een foslo gehouden. Zij kregen de verdachte en zes anderen te zien, de zogeheten figuranten. Geen van de getuigen wees iemand aan. Een getuige vond dat erg onbevredigend. Hij wilde de dader wel van camerabeelden aanwijzen. Dat heeft natuurlijk

52. Rb. Amsterdam 15 september 2017, ECLI:NL:RBAMS:2017:6680. In de zaak had Melanie Sauerland als deskundige over de confrontaties gerapporteerd.

weinig zin als hij de verdachte al in een eerdere confrontatie zag. Niettemin liet de politie de getuige kijken naar camerabeelden die buiten het Scheepvaartmuseum waren genomen. Het was inmiddels vier maanden na het misdrijf. De getuige wees zo-
 waar de verdachte aan. Hij kreeg de beelden nog een keer te zien. En toen was de getuige er zowaar 100 procent zeker van dat het de verdachte was.

Tabel 2: Aantal ernstige fouten in confrontaties (N=252).

	<i>Aan- tal</i>	<i>%</i>
Geen ernstige fouten geconstateerd	101	40,1
1	95	37,7
2	40	15,9
3	13	5,2
4	3	1,2
Totaal	252	100,0

Zo'n aanwijzing van de verdachte door een getuige is om velerlei redenen van nul-en-generlei waarde. Op geen enkele manier kan achteraf nog worden vastgesteld of de getuige de verdachte aanwees omdat hij hem herkende van het misdrijf of omdat de getuige de verdachte in de eerdere foslo zag. Men zou zo'n aanwijzing ook moeten wantrouwen omdat de getuige de politie erg graag wilde helpen en om die reden de verdachte aanwees.

De Amsterdamse rechtbank zag al die problemen niet in de zaak van het Scheepvaartmuseum. De rechtbank oordeelde dat de wijze van confronteren geen schoonheidsprijs verdiende, maar vond het verder prima: 'De gebreken die kleven aan de wijze van confronteren kunnen van invloed zijn geweest. Maar dat hoeft niet.' De rechtbank heeft de mogelijkheid van beïnvloeding onder ogen gezien. 'Maar nu de herkenning van de getuige wel strookt met de overige bewijsmiddelen in het dossier,

neemt de rechter aan dat die mogelijkheid zich niet heeft voorgedaan.’ De rechter concludeerde dat de herkenning betrouwbaar was en gebruikte de herkenning voor het bewijs. Kennelijk ziet de rechtbank ook niet dat het door elkaar husselen van bewijsmiddelen de afzonderlijke bewijsmiddelen niet sterker maakt. Ook zendt de rechter de boodschap uit: ga lekker zo door, beste politiemensen, fouten vinden wij niet erg, hoor.

Van 215 confrontaties bleek uit de rechterlijke uitspraak of het resultaat van de confrontatie was gebruikt voor het bewijs (zie tabel 3). We onderzochten of confrontaties met een of meer ernstige fouten (vergelijk tabel 2) werden gebruikt voor het bewijs.⁵³ Van de confrontaties zonder ernstige fouten werd 85% voor het bewijs gebruikt. Bij confrontaties met ernstige fouten daalde dat tot 60%. Dat lijkt op het eerste gezicht bemoedigend, want er is een samenhang tussen fouten en gebruik voor bewijs: als er fouten zijn, gebruikt de rechter de resultaten van een confrontatie minder vaak.⁵⁴ Maar juich niet te vroeg. Als er ernstige fouten zijn met de confrontatie wordt nog altijd 40% voor het bewijs gebruikt.

Dat het met confrontaties vaak mis gaat, kan men niet geheel de feitenrechter verwijten. Natuurlijk zorgt het accepteren van slechte confrontaties ervoor dat er bij politiemensen geen prikkel meer bestaat om het zorgvuldig te doen. Daarnaast is de enige formele regeling voor de confrontatie een koninklijk besluit uit 2002 dat zoveel gebreken kent dat het niet anders kan dat het in elkaar is gezet door iemand bij het Ministerie van Justitie zonder enige kennis van zaken.⁵⁵ Er zijn een paar hapsnap

53. Ik laat hier de minder ernstige fouten buiten beschouwing.

54. $\text{Chi}^2 = 16,7$, $\text{df}=1$, $p < .001$.

55. Besluit van 22 januari 2002 houdende vaststelling van regels omtrent de toepassing van enige maatregelen in het belang van het onderzoek,

regels op papier gezet met het negeren van alle ijzeren regels die uit het rechtspsychologische onderzoek bekend zijn.⁵⁶ De paar regels die in het besluit staan, zijn inmiddels door de Hoge Raad de nek omgedraaid. De Hoge Raad besliste namelijk dat de minister in de Memorie van Toelichting had geschreven dat het Besluit alleen geldt voor confrontaties in persoon en dat foto's daar niet onder vallen.⁵⁷ Zo heeft de Hoge Raad de regels feitelijk afgeschaft, want confrontaties in Nederland vinden altijd met foto's plaats. Dat is namelijk een stuk goedkoper dan een echte Oslo-confrontatie.

Tabel 3: Gebruik voor het bewijs van confrontaties (N=215).

	Gebruikt voor bewijs		
	<i>Wel</i>	<i>Niet</i>	Totaal
Geen ernstige fouten geconstateerd	76 (85,4%)	13 (14,6%)	89 (100%)
Confrontatie met ernstige fouten	75 (59,5%)	51 (40,5%)	126 (100%)

Stb. 2002, 46. Het Besluit is gebaseerd op art. 61a lid 3 Wetboek van Strafvordering.

56. Zie een preciezere bespreking in P.J. van Koppen & E.M. van der Horst (2006) De simpele logica van getuigenconfrontaties. *Nederlands Juristenblad*, 81, 788-795.

57. Hoge Raad 9 februari 2010, ECLI:NL:HR:2010:BK6146 (*Koninginnedagherkenningen*).

4. Inzet van rechtspsychologen

De problemen met verhoren en met confrontaties zouden kunnen worden verholpen als rechters vaker rechtspsychologen zouden consulteren. Soms wordt dat wel gedaan, soms ook niet.

Als er DNA aan de orde is, worden als vanzelfsprekend deskundigen aangewezen en niet zelden opgeroepen om op de zitting het allemaal uit te komen leggen.⁵⁸

Bij rechtspsychologen ligt dat anders. Er lijken bij rechters twee kampen, waarbij het dominante kamp meent dat hij zelf probleemloos problematische getuigen- en verdachtenverklaringen kan beoordelen. ‘Het is aan het hof de betrouwbaarheid van de getuigenverklaringen te beoordelen’, is min of meer de standaardtekst.⁵⁹ Dat klopt. Het geldt echter ook voor al het

58. Men vindt het ook geen probleem om een DNA-deskundige in te schakelen die het nog niet is gelukt om in het register van het NRGD (Nederlands Register voor Gerechtelijk Deskundigen) te worden opgenomen. Dat gebeurt met een bepaalde NFI-er regelmatig.

59. Zie bijvoorbeeld Hof Arnhem-Leeuwarden, 29 maart 2013, ECLI:NL:GHARL:2013:2307 en Hof Arnhem-Leeuwarden, 26 augustus 2013, ECLI:NL:GHSRL:2013:6261. Zie echter vooral een conclusie van Hartevelt op 12 februari 2019, ECLI:NL:PHR:2019:323 (de Hoge Raad deed af op art. 81 RO): ‘De afwijzing door het hof kan daarnaast de begrijpelijkheidstoets doorstaan en is ook toereikend gemotiveerd. Daarbij is van belang dat het de rechter is die de betrouwbaarheid van een verklaring zal moeten vaststellen. [...] Het hof heeft geen aanknopingspunten gezien om de verklaringen onbetrouwbaar te achten. De aangeefsters zijn ook door de rechter-commissaris in het bijzijn van de raadsman gehoord en aldaar heeft de mogelijkheid bestaan voor

andere bewijs, zoals DNA. De rechter meent dat DNA een stuk ingewikkelder is dan getuigen- en verdachtenverklaringen. Dat berust op een misvatting. Het is nogal eens andersom. Gelukkig zijn er rechters die alert zijn op verklaringen van getuigen en verdachten die misschien problemen kennen en dan een rechtspsycholoog inschakelen. Zij zien dat het inschakelen van een deskundige de beslissing van de rechter kan verbeteren. Die rechters vormen echter het niet-dominante kamp in deze kwestie.

De Hoge Raad heeft wel eens een hof op de vingers getikt nadat de advocaat-generaal met instemming van de verdediging had gevraagd een rechtspsycholoog tot deskundige te benoemen om de bekentenis van de verdachte te onderzoeken.⁶⁰ De verdachte had de bekentenis later ingetrokken. De bekentenis was de belangrijkste bewijsbouwsteen voor de beslissing van het hof. Het hof vond een rechtspsycholoog niet nodig. De Hoge Raad keurde niettemin de zelfwerkzaamheid van het hof af, overigens niet omdat het negeren van de rechtspsychologie onjuist was, maar omdat het Hof de eigen zelfwerkzaamheid onvoldoende had gemotiveerd.

In een later arrest nam de Hoge Raad een wat ander standpunt in. Robert Horselenberg had in een zaak als deskundige aan het hof uitgelegd dat de spontane bekentenis van de

de verdediging om de betrouwbaarheid van de getuigen te toetsen. Mede in dit licht bezien, heeft het hof het verzoek tot het benoemen van een deskundige op toereikende gronden afgewezen.' Advocaat-generaal Hartevelt heeft kennelijk een groot vertrouwen in de expertise van advocaten en van rechters om de verklaring van een getuige te toetsen.

60. Hoge Raad, 22 april 2014, ECLI:NL:HR:2014:953, *NJ* 2015, 60, m.nt. B.F. Keulen.

verdachte, kort gezegd, niet kon worden vertrouwd.⁶¹ Het was een moordzaak waarin de verdachte al eerder verdacht was geweest. Hij is toen vele malen verhoord. De verdachte heeft in al die verhoren stevast ontkend. Na een jaar kwam hij zich ogenschijnlijk spontaan bij de politie melden met een bekentenis. De verdachte had toen verscheidene redenen om graag in de gevangenis terecht te komen. Hij had zowel zijn eigen geld als dat van zijn moeder verbrast aan drugs en hij vreesde dat de politie hem en zijn moeder niet met rust zou laten. De politie was, zo wist hij door zijn eerdere verhoren in de zaak, overtuigd van zijn daderschap. Hij kon zodoende de kans groot schatten om naar de gevangenis te gaan als hij zich bij de politie zou melden. Dat zou volgens hem de situatie voor zowel hem als zijn moeder verbeteren. Hij zou kunnen afkicken en zijn moeder zou wel worden verzorgd door zijn zussen en broers. De verdachte verbond in die zin bij de politie ook een aantal voorwaarden aan het afleggen van een bekentenis.

Het hof besteedde liefst 6114 woorden (27% van het arrest) aan een uitleg dat het zich niet kon vinden in het rapport van Horselenberg. Het hof geloofde de bekentenis wel en baseerde zich daarbij op een enkel artikel dat was geschreven door Eric Rassin en gepubliceerd in het rechtersblad *Trema*.⁶² Nu is de scribent Eric Rassin een gewaardeerde collega. Het betreffende artikel was echter een gelegenheidsstuk, een korte vogelvlucht van een beperkt deel van de kennis over bekentenissen. Zo schrijft Rassin dat het artikel alleen gaat over bekentenissen die

61. Hoge Raad, 21 mei 2018, ECLI:NL:HR:2019:780, m.n.t J.M. Reijntjes.

62. E. Rassin (2013) Zoiets doe je toch niet?! Een overzicht van het wetenschappelijk onderzoek naar valse bekentenissen. *Trema: Tijdschrift voor de Rechterlijke Macht*, 33, 202-208.

door de politie zijn afgedwongen. Het artikel gaat derhalve niet over min of meer spontane bekentenissen, zoals in casu het geval was.

Het lijkt erop dat de raadsheren het nummer van *Trema* toevallig op de salontafel hadden aangetroffen en het dan maar als een gezaghebbend standaardwerk over het uitgebreide onderzoeksgebied van valse bekentenissen beschouwden.

Jan Reijntjes, de annotator van het arrest, volgt het hof in de korte bocht. Hij vindt dat Horselenberg wel iets had mogen zeggen over de waarde van de bekentenis, maar niet over de kwaliteit van de politieverhoren. Dat getuigt van een gebrek aan kennis van wat valse bekentenissen zijn. Hij miskent dat valse bekentenissen mede ontstaan door slechte verhoorkwaliteit. Reijntjes keurde ook af dat Horselenberg had gerapporteerd over de geloofwaardigheid van de verhoren. Met het beantwoorden van die vraag zou Horselenberg op de stoel van de rechter zijn gaan zitten.⁶³ De vraag van de rechter-commissaris was inderdaad nogal ongelukkig geformuleerd. De rechter-commissaris had aan Horselenberg gevraagd om zich uit te laten over de geloofwaardigheid van de bekentenis. Reijntjes schreef over het rapport echter zonder dat hij het had gelezen, want Horselenberg legde in zijn rapport precies uit dat hij het zou hebben over de validiteit en betrouwbaarheid van de bekentenis en juist niet over de geloofwaardigheid van de bekentenis zoals de rechter-commissaris vroeg, juist omdat dat oordeel aan de rechter is.

Reijntjes geeft verder in zijn annotatie een perfecte demonstratie waarom het verstandig kan zijn om een rechtspsycholoog te engageren. Hij schrijft:

63. Zie over dat probleem ook mijn Maastrichter oratie: P.J. van Koppen (2004) *Paradoxen van deskundigen: Over de rol van experts in strafzaken*. Deventer: Kluwer (oratie Maastricht).

‘Desalniettemin blijft de vraag of hij dan iets doet wat de rechter zelf niet had gekund. Een (echte) psycholoog kan de verdachte onderzoeken en vervolgens iets zeggen over zijn betrouwbaarheid; neigt hij tot fantaseren, is hij gemakkelijk beïnvloedbaar, enz.? Maar aan de enkele tekst van een verklaring ziet hij weinig zonder haar context te kennen. De rechtspsycholoog (is dat soms per definitie een psycholoog die zich op het terrein van de rechter waagt?) kan nauwelijks anders dan zich bedienen van dezelfde middelen als de rechter zelf, om de geloofwaardigheid van de hem voorgelegde verklaring te beoordelen. Hij kijkt hoe die verklaring tot stand is gekomen, zoekt naar bevestiging en controleert haar op consistentie. Wat is dan zijn toegevoegde waarde?’

Nou, de toegevoegde waarde van de psycholoog is dat hij let op factoren die er wel toe doen om te onderzoeken of een bekentenis vals is. Daartoe behoort niet, zoals Reijntjes meent, de neiging tot fantaseren. En met het gemak waarmee iemand kan worden beïnvloed, heeft Reijntjes slechts een achterafeffectje te pakken. Daarnaast is consistentie niet een aanwijzing van een ware verklaring, zoals menig rechter met Reijntjes denkt.

De besproken zaak laat een probleem zien bij het inschakelen van deskundigen. Dat is het onbegrip tussen rechter en deskundige over wat relevant is en wat niet. Het laat echter ook een nog groter probleem zien en dat is dat de rechter er soms toe neigt om zich op irrelevante informatie te baseren bij een oordeel over verklaringen van getuigen en verdachten en negeert hetgeen op grond van wetenschappelijk onderzoek wel relevant is

gebleken. Dat is in strijd met het rechtstatelijke principe van een eerlijk proces. Het is ook in strijd met de ijzeren regel dat rechters moeten proberen bewijs zo professioneel mogelijk te waarderen.

5. Vormfouten

De controle door de rechter van het opsporingsonderzoek moet meer inhouden dan alleen bewijsmiddelen en hun rechtmatigheid toetsen. De behoefte aan toetsing wordt vooral gevoeld als het gaat om vormfouten, ook wel vormverzuimen genoemd.

Vormfouten is eigenlijk een onjuiste term. In de ogen van het publiek is een vormfout zoiets als een verkeerde komma in een tenlastelegging waardoor gevaarlijke criminelen zomaar vrij komen.⁶⁴ De term vormfouten is teveel een eufemisme. In de nieuwe regeling van strafvordering gaan vormverzuimen verder als onrechtmatig handelen van de vervolgers door het leven, en dat is verhelderend.

Er zijn verschillende visies op wat er bij vormfouten moet gebeuren. Ernstig onrechtmatig handelen van politie of openbaar ministerie zou moeten leiden tot het niet-ontvankelijk verklaren van het openbaar ministerie.⁶⁵ De rechter verbindt echter

64. Zie bijvoorbeeld C.H. Brants, H.G. van de Bunt & M.M. Kommer (1994) Van vormfout tot blunder: Beeldvorming rond het Openbaar Ministerie. *Proces*, 73, 203-214.

65. 'In recente jaren heeft deze discussie zich met name toegespitst op de vraag of thans nog gesproken kan worden van (goed of volledig) toezicht op het strafvorderlijk optreden van de overheid. Deze vraag is in het bijzonder ingegeven door de constatering dat de rechterlijke controle op het vooronderzoek – en daarmee op het normconform handelen van opsporingsambtenaren – terughoudend is en zich met name lijkt te richten op het waarborgen van de procesrechten van de verdachte. Hierdoor zou er een lacune bestaan in het toezicht op de

zelden aan onrechtmatig handelen van politie of openbaar ministerie enige consequentie, zo blijkt uit onderzoek van Marijke Malsch en collega's.⁶⁶ Daarin volgt de rechter de bestendige rechtspraak van de Hoge Raad.

De door de Hoge Raad gestelde regel is dat slechts in uitzonderlijke gevallen niet-ontvankelijkheid moet volgen, namelijk als de vormverzuimen hebben geleid tot fundamentele schending van de rechten van de verdachte en het openbaar ministerie dat niet heeft hersteld.⁶⁷ En dat gebeurt zelden.⁶⁸ Het zou te verdedigen zijn, als het toezicht op politie en openbaar ministerie op een andere manier goed zou zijn geregeld.⁶⁹ Uit het onderzoek van Malsch en collega's blijkt dat dat niet het geval is.⁷⁰

opsporing.' Citaat van: M. Samadi (2018) Het toezicht op de strafvorderlijke overheid: Een modern artikel 359a Sv? *Tijdschrift Modernisering Strafvordering*, 1, 41-51.

66. M. Malsch (2017) Is het totaal meer dan de som der delen? Toezichtsvormen op strafvorderlijk overheidsoptreden. *Nederlands Juristenblad*, 92, 3132-3137.
67. Hoge Raad, 19 februari 2013, ECLI:NL:HR:2013:BY5321, *NJ* 2013, 308, m.nt. B.F. Keulen (De onbevoegde hulpofficier), r.o. 2.4.5. en 2.4.6.
68. M. Malsch (2017) Is het totaal meer dan de som der delen? Toezichtsvormen op strafvorderlijk overheidsoptreden. *Nederlands Juristenblad*, 92, 3132-3137.
69. M.J. Borgers & T. Kooijmans (2013) Alternatieven voor rechterlijke controle op vormverzuimen. In: M.S. Groenhuijsen, T. Kooijmans & J. Ouwerkerk (red.) *Roosachtig strafrecht (De Roos-bundel)* (pp. 17-36). Deventer: Kluwer, p. 35.
70. M. Malsch (2017) Is het totaal meer dan de som der delen? Toezichtsvormen op strafvorderlijk overheidsoptreden. *Nederlands Juristenblad*, 92, 3132-3137. Zij citeert een lid van de Hoge Raad: 'Maar je moet wel flankerend beleid hebben. Bij het valse pv is in het strafproces daar geen gevolg aan verbonden omdat het boven tafel is gekomen. Dat is het criterium van de HR: als het boven tafel is

Een sprekend voorbeeld deed zich voor in een Noord-Hollandse zaak. Advocaat Marcel Kikkert verdedigde een cliënt die werd verdacht van handel in harddrugs. Het bewijs bij zijn vervolging was voor een belangrijk deel gestoeld op de inhoud van telefoontaps. Zoals u weet: op tappen zijn wij dol in Nederland.⁷¹ Ik noem de naam van de betrokken advocaat omdat hij een belangrijke en positieve rol had. Met veel moeite mocht hij de taps zelf afluisteren en dat saaie werk heeft hij op het politiebureau moeten doen. Hij vond dat er weinig klopte van de uitwerking in het dossier van de tapgesprekken die belastend waren. De rechtbank schreef daarover later in het vonnis:

‘In het dossier bevinden zich uitgewerkte tapgesprekken, waarvan een negental ter terechtzitting zijn beluisterd. Hieruit is gebleken dat de rechtbank vanaf het begin af aan niet volledig en juist geïnformeerd is over de inhoud van de tapgesprekken:

- vijf gesprekken worden opgeschreven alsof verdachte iets verstrekt, terwijl verdachte degene is die naar iets vraagt;
- van twee gesprekken wordt een geheel andere inhoud opgeschreven dan er te horen is;
- aan twee lege [!] gesprekken wordt een drugsgereleerde inhoud toegeschreven. Het vorenstaande is niet abusievelijk verkeerd gegaan.’⁷²

gekomen, is de fout hersteld. Het is daarom dus een fair proces geweest. Maar het is wél fout wat er is gebeurd met het pv.’

71. W. van de Pol (2006) *Onder de tap: Afluisteren in Nederland*. Amsterdam: Balans.

72. Zie Rechtbank Noord-Holland, 20 maart 2013, ECLI:NL:RBNHO:2013:BZ4987 (niet-ontvankelijk openbaar ministerie). Er

Er zijn twee verklaringen mogelijk voor het patroon dat de rechtbank met de hulp van de advocaat constateerde. De eerste verklaring is dat de politie doelbewust de boel belazerde. De tweede verklaring is dat de politie een grote slordigheid tentoon spreidde die, *miracolo dio*, steeds bij toeval een voor de verdachte belastend effect had. De officier van Justitie meende dat het laatste het geval was. Haar standpunt werd als volgt in het vonnis weergegeven:

‘Zij heeft hiertoe aangevoerd dat de fouten ten aanzien van het uitwerken van de tapgesprekken niet opzettelijk zijn gemaakt. Hoe het heeft kunnen gebeuren is haar onbekend, maar zij gaat ervan uit dat een vergissing is begaan en dat sprake is van een misverstand. Voorts heeft zij aangevoerd dat de uitgewerkte tapgesprekken niet zijn neergelegd in een op ambtseed opgemaakt proces-verbaal, maar slechts in een geschrift behorend bij een op ambtseed opgemaakt proces-verbaal.’

Dat laatste maakt het natuurlijk allemaal een stuk minder erg.

De rechtbank koos voor de eerste verklaring en vonniste niet-ontvankelijkheid van het openbaar ministerie. De officier van Justitie ging in hoger beroep. Zij liet de tapgesprekken in de zaak nader onderzoeken. Daarvoor ging zij niet naar een onafhankelijke instantie, maar naar de afdeling Veiligheid,

volgde hoger beroep: Hof Amsterdam, 27 januari 2015, ECLI:NL:GHAMS:2015:152 (vormverzuim is hersteld). Afdoening: Rechtbank Noord-Holland, 29 november 2016, ECLI:NL:RBNHO:2016:9792 (verdachte alsnog veroordeeld).

Integriteit en Klachten van de politie zelve. Het Hof Amsterdam beschikte in hoger beroep over een grote mantel der liefde, en oordeelde:

‘De raadsman van de verdachte heeft na het beluisteren van de tapgesprekken, voorafgaand aan de terechtzitting in eerste aanleg, onjuistheden geconstateerd. Hierop heeft de officier van justitie het dossier aangevuld met verschillende herstel processen-verbaal. [...] Nu het geconstateerde vormverzuim (in elk geval voor een gedeelte) is hersteld, dan wel de mogelijkheid tot herstel alsnog bestaat, is het hof van oordeel dat reeds hierom geen grond aanwezig is het Openbaar Ministerie niet-ontvankelijk te verklaren in de vervolging.’

Korte samenvatting: de advocaat heeft met veel moeite ervoor gezorgd dat het bedrog dan wel de miraculeuze slordigheid boven tafel is gekomen. Er is dus geen vormverzuim meer. De zaak werd terugverwezen naar de rechtbank en de verdachte werd alsnog veroordeeld.

Het oordeel van het hof sluit aan bij de jurisprudentie van de Hoge Raad. Hij is van oordeel dat slechts in het uiterste geval, als het om zeer ernstig vormverzuim gaat dat niet meer kan worden hersteld, niet-ontvankelijkheid van het openbaar ministerie volgt. Dus ruwweg gezegd: als de politie de boel belazert en het wordt ontdekt door de advocaat dan gaat het proces ongestoord door. Misschien is het openbaar ministerie dan een bewijsmiddel kwijt. En als het niet wordt ontdekt, is er helemaal niets aan de hand.

Voor het standpunt van de Hoge Raad valt wel wat te zeggen. Fouten, foutjes en onregelmatigheden zouden niet ervoor moe-

ten zorgen dat de boef zomaar vrijuit gaat. Maar tegelijkertijd legt het een bijzondere beperking op aan de controle die op de politie en het openbaar ministerie wordt uitgeoefend. In de concrete zaak, maar ook in het algemeen. De rechter doet immers, terecht overigens, niet aan beleid en beperkt zich tot een oordeel in de concrete zaak die aan hem is voorgelegd.⁷³

Marijke Malsch vond dat ook al. Er is buiten de rechter geen mechanisme dat actief bedrog door politie en openbaar ministerie bestrijdt. En dat opent de deur voor fervente misdaadbestrijders om op bijzondere manieren het bewijs een beetje te helpen. Het enige dat hen nog zou kunnen intomen is een streng personeelsbeleid als politiemensen en officieren van Justitie over de schreef zijn gegaan.

Magistratelijk liegen tegen de rechter is echt een doodzonde en zou zonder meer tot ontslag van de officier van Justitie moeten leiden. Alle andere grove ontsporingen zouden in ieder geval tot een publiek kenbare reactie van korpsleiding of College van Procureurs-generaal moeten leiden. Het gaat immers om publieke ambtenaren. Dat beleid ontbreekt. Het beste bewijs daarvan is dat officieren van Justitie die in het verleden de rechter hebben voorgelogen allen rimpelloos hun carrière hebben voortgezet.

73. ‘Het belang van een goede rechtsbedeling kan [bij onrechtmatig handelen] meebrengen dat de resultaten worden uitgesloten als bewijs teneinde te bevorderen dat in overeenstemming met de geschonden norm wordt gehandeld. In deze situatie is niet alleen de ernst van de inbreuk op rechten van de verdachte van belang, maar speelt ook het bevorderen van normconform handelen in de opsporing een rol (het aloude demonstratie-argument).’ M. Samadi (2018) Het toezicht op de strafvorderlijke overheid: Een modern artikel 359a Sv? *Tijdschrift Modernisering Strafvordering*, 1, 41-51.

Na recente affaires is nu een OM Reflectiekamer Kwaliteitsontwikkeling ingesteld. ‘De OM-Reflectiekamer Kwaliteitsontwikkeling zal niet in individuele zaken, als daarin iets niet goed is gegaan, gaan zoeken naar individuele zondebokken’, zo antwoordde minister Grapperhaus op kamervragen.⁷⁴ De minister lijkt te impliceren dat het basisprobleem niet wordt opgelost, namelijk dat er voor de individuele crimefighter onvoldoende rem staat om teveel buiten het boekje te gaan. Positief is dat men bij het openbaar ministerie vormfouten, onrechtmatig handelen, herkent als een structureel probleem en er wat aan doet.

Ondertussen lijkt de commissie – die zou bestaan uit oud-rechters, advocaten, politiefunctionarissen, wetenschappers en officieren van justitie – ervoor te zorgen dat het College van Procureurs-generaal de eigen verantwoordelijkheid als toezichthouder op het openbaar ministerie niet serieus neemt. De samenstelling van de commissie wijst er voorts op dat het toezicht in eigen keuken gebeurt. De twee als wetenschappers benoemde personen in de commissie zijn geen wetenschappers, maar rechtsgeleerden werkzaam bij de universiteit.⁷⁵ Dat levert een strikt juridische commissie op. De leden van de commissie die ik ken, zijn uiterst capabel en integer. Zij werken echter mee aan een commissie die niet alleen concrete fouten en scheve schaaften veralgemeniseert en daarmee ontangelt. De commissie ontbeert ook een blik van buiten het rechtenvak en dat zou in de geschetste gevallen uiterst verhelderend kunnen zijn. Een goed functionerend toezicht op fouten van de politie en het openbaar

74. Antwoord op Kamervragen van Groothuizen en Van Dam, 14 januari 2020.

75. Ik kreeg de lijst met namen van leden van de commissie van het Parquet generaal in ruil voor de belofte dat ik hun namen niet zou noemen.

ministerie kan een grote bijdrage leveren aan de kwaliteit van het bewijs en spanningen met art. 6 EVRM voorkomen. Ik vrees dat het nu onvoldoende het geval is.

Het voorgaande ging nog over liegende officieren van Justitie. Wellicht pijnlijker wordt het als het openbaar ministerie informatie achterhoudt,⁷⁶ zoals onlangs aan het Hof Arnhem. In een zaak waren verdachten door de rechtbank Gelderland op 11 april 2017 veroordeeld voor poging tot doodslag. In hoger beroep vorderde de advocaat-generaal niet-ontvankelijkheid van het openbaar ministerie omdat 'het OM niet kan instaan voor de integriteit van het bewijsmateriaal.' Meer werd de verdediging en het hof niet verteld. Het zou om een integriteitsprobleem gaan die de kerntaken en de positie van het openbaar ministerie raakte.

'De rondom het probleem spelende en te beschermen belangen staan niet toe nader te duiden wat er precies aan de hand is. Zelfs bij een meer terughoudende duiding van de problematiek dreigen de in casu te beschermen belangen te worden geschaad. Het hof en de verdediging zullen het dus moeten stellen met mijn door magistratelijkheid ingegeven mededeling dat in de strafvervolgung van de verdachten het bewijs niet integer is', aldus de advocaat-generaal.⁷⁷

76. Tom Bingham schreef daarover: 'More troublesome, because more often encountered in practice, is the problem which arises when the prosecution hold material which is helpful to the defendant, and therefore ought to be disclosed to him, but which the prosecution are unwilling to disclose to him because they consider that it would be seriously damaging to the public interest to do so.' T. Bingham (2010) *The rule of law*. London: Allan Lane, ch. 9.

77. Verhaal advocaat-generaal ontleend aan het arrest van het Hof Arnhem-Leeuwarden, 31 oktober 2019, ECLI:NL:GHARL:2019:9556. Zie

De advocaat-generaal blies hoog van de toren, de illusie wekkend dat het ging om het beschermen van zoiets als een staatsgeheim. Dat is uiterst onwaarschijnlijk als men beziet om welke zaak het ging. De zaak betrof een vechtpartij in een feesttent in Groesbeek. Daarbij raakte een man zwaargewond. De vechtpartij gebeurde op 1 september 2013 bij een optreden van volkszanger Jannes. Dat lijkt niet een zaak van staatsbelang.

Het hof volgde, evident knarsetandend, het openbaar ministerie:

‘Gelet echter op het standpunt van de advocaat-generaal dat het in deze zaak schort aan een onpartijdige waarheidsvinding en een integere bewijsvoering in combinatie met diens weigering om nadere informatie te geven, kan het hof niet anders dan het openbaar ministerie niet-ontvankelijk verklaren in de vervolging van verdachte.’

De verdachte kon zich in het oordeel van het hof vinden. De advocaat van het slachtoffer was diep ongelukkig. Maar allen, behalve de advocaat-generaal, moesten in het duister tasten over de manier waarop in ieder geval de belangen van het slachtoffer en waarschijnlijk ook de belangen van de rechtstaat schade is toegebracht. Het openbaar ministerie denderde zo niet alleen over het hof heen, dat zich dat overigens liet welgevallen. Het openbaar ministerie denderde vooral over de processuele rechten van het slachtoffer heen. Aan het slachtoffer werd een eerlijk proces onthouden.

ook het commentaar van F. Jensma (2019, 16 november) Hoe het OM stil vier celstraffen wegmoffelde. *NRC Handelsblad*.

6. De cold cases

Traditioneel ging het strafproces alleen over de verdachte. Hij heeft een recht op een eerlijk proces. Inmiddels is de rol van het slachtoffer in het strafproces steeds groter geworden. Aanvankelijk begon het in Nederlands met het recht op informatie gedurende de zaak en een zeer beperkt spreekrecht. Het spreekrecht is inmiddels uitgebreid doordat slachtoffers nu ook mogen spreken over het bewijs en over de strafmaat.

Het slachtoffer krijgt een steeds grotere rol. We lijken af te stevenen op zoiets als de figuur van de burgerlijke partij in België. De burgerlijke partij is het slachtoffer dat, via een advocaat, actief kan meeprocederen in ernstige zaken, met het houden van een pleidooi en het ondervragen van de getuigen.⁷⁸ Marc Groenhuijsen laat overigens overtuigend zien dat een bijzonder grote rol van het slachtoffer elders problemen oplevert, onder andere omdat de burgerlijke rol weer op gespannen voet staat met het feit dat het slachtoffer niet een eigen vervolgingsrecht heeft.⁷⁹ Misschien moeten we niet zover als de Belgen gaan.

78. Zie daarover R. Verstraeten, D. Van Daele, A. Bailleux & J. Huysmans (2012) *De burgerlijke partijstelling: Analyse en toekomstperspectief. Een rechtsvergelijkende studie*. Antwerpen: Intersentia.

79. M.S. Groenhuijsen (2018) Van de regen in de drup: Van een kennisgestuurde slachtofferemancipatie in het strafrecht naar een 'goede bedoelingen slachtofferpolitiek' anno 2018. *Delikt en Delinkwent*, 48, 169-180 wijst in dat verband op negatieve ervaringen in Frankrijk en Engeland en op het voorstel in België om de burgerlijke partij weer af te schaffen.

Niettemin heeft het slachtoffer tegenwoordig in het strafproces een belangrijke rol. Dat geldt misschien in overtreffende mate voor de familie van het slachtoffer bij levensdelicten. Die rol neemt ook nog eens toe naarmate langer op een oplossing moet worden gewacht. Voor veel slachtoffers en nabestaanden is het vooral van belang dat er klaarheid komt in het misdrijf, vaak nog meer dan welke straf er nu precies wordt opgelegd aan de dader. Men zou kunnen zeggen: een eerlijk proces brengt voor een nabestaande in de eerste plaats met zich mee dat hij weet wat er is gebeurd. Ik deed daar onderzoek naar.

Begin februari 2020 verzamelde ik alle moordzaken die plaatsvonden in 2016 en 2017, in het Europese deel van Nederland. Ik noem ze moordzaken, hoewel dat juridische natuurlijk niet correct is. Het gaat om overleden personen waarbij er aanwijzingen zijn dat zij zijn doodgegaan door een misdrijf. Later kan de rechter beslissen of het moord of doodslag of iets anders was, zoals dood door schuld. Ik noem het voor het gemak niettemin moordzaken.

Mijn onderzoek gebeurde op basis van openbare bronnen. Moorden komen immers vrijwel altijd in de krant en dat gebeurt ook als de dader van een moord wordt gevat. Bepalen wat een moordzaak is, is overigens niet geheel zonder problemen. Soms worden moorden aangezien voor zelfmoorden; soms ongelukken voor moorden. Daaraan draagt bij dat in Nederland niet bij elke onnatuurlijke dood standaard een obductie wordt uitgevoerd.⁸⁰ Er zijn bovendien vermissingen die moorden zouden kunnen zijn, maar niet als zodanig zijn genoteerd.

De openbare bronnen die ik gebruikte, waren gespecialiseerde sites zoals moordatlas.nl en rechtspraak.nl, maar ook

80. R. Torenbeek (1999) Perfecte moorden en zinloze secties: Overpeinzingen van een patholoog. *Modus*, 8(5), 15-19.

nationale en regionale kranten. Ik heb weliswaar veel uit de krant, maar de journalisten baseren zich meestal op mededelingen van de politie en het openbaar ministerie. Ik probeerde van elke zaak een aantal kenmerken vast te stellen (die zijn weergegeven in tabel 4).

Tabel 4: Samenhang tussen kenmerken van de zaak en het al dan niet oplossen van de zaak (N=253; van twee zaken is mij niet bekend of ze zijn opgelost).

	Aan- tal	<u>Opgelost (%)</u>		Chi²
		Wel	Niet	
<i>Type moord</i>				23,8, df=7, p<.001
Criminele circuit	61	77,0	23,0	
Familie	51	96,1	3,9	
Moord-zelfmoord	13	100,0	0	
Psychiatrisch	26	100,0	0	
Lust	8	100,0	0	
Roof	17	76,5	23,5	
Twist	46	95,7	4,3	
Overig	7	85,7	14,3	
<i>Locatie moord</i>				8,4, df=3, p<.05
Binnenshuis	137	91,2	8,8	
In of bij café	15	93,3	6,7	
Andere openbare plaats	74	78,4	21,6	
In voertuig	19	78,9	21,1	
<i>Moordwapen</i>				13,1, df=5, p<.05
Steek- en snijwa- pen	81	96,3	3,7	
Vuurwapen	73	78,1	21,9	
Slagwapen	22	90,9	9,1	
Wurgen	16	93,8	6,3	
Mishandelen	23	87,0	13,0	
Overige	12	83,3	16,7	

Niet in elke zaak kon ik alle kenmerken achterhalen. Voor een deel is ook de politie daar niet achter gekomen. Voor een ander deel maakt de politie kenmerken niet bekend op grond van onderzoek tactische overwegingen. Als dan geen verdachte is aangehouden, is er evenmin een vonnis om dat daaraan te ontleenen. Of een moord is opgelost, baseer ik ook op de openbare bronnen die daarbij altijd mededelingen van de politie volgen.

In 2016 vond ik 106 moorden – waarvan 2 met twee slachtoffers – en in 2017 149 moorden – waarvan 4 met 2 slachtoffers en een met een groter aantal. Het laatste geval was een verpleger die patiënten om het leven bracht en aan wie vier moorden ten laste zijn gelegd.

Tegen de zomer van 2021 was een deel van de zaken opgelost. Welke zaken zijn opgelost, ligt voor de hand (zie tabel 4). Kenmerken die duiden op een nauwe relatie tussen slachtoffer en dader vindt men bij opgeloste moordzaken, zoals moorden binnenshuis en in de familie. Kenmerken die duiden op een grotere afstand, vindt men bij niet opgeloste zaken, zoals het gebruik van een vuurwapen.

Mijn interesse gaat vooral uit naar de vraag of een moord is opgelost en hoe lang dat duurt. Van de moordzaken wordt bijna de helft, 122 (48%), binnen een dag opgelost (zie tabel 5). In een week komt daar nog 12 % opgeloste zaken bij, zodat na een week liefst 60% van de moorden is opgelost. Dat komt in de meeste gevallen omdat de dader erg voor de hand lag, direct werd aangehouden of zichzelf bij de politie meldde. Bij die zaken hoeft de politie zich in opsporingszin niet erg in te spannen. Het zijn zelfoplossers, klip-en-klaarzaken.⁸¹ Dergelijke zaken kunnen de

81. Die term werd gemunt door C.J. de Poot, R.J. Bokhorst, P.J. van Koppen & E.R. Muller (2004) *Rechercheportret: Over dilemma's in de opsporing*. Alphen aan den Rijn: Kluwer.

politie wel veel werk opleveren, omdat bijvoorbeeld veel getuigen moeten worden verhoord. Maar in klip-en-klaarzaken dient de oplossing zich vanzelf aan en vergt geen werkelijk recherchewerk, à la De Cock.⁸²

Tabel 5: Hoe lang het duurt om moordzaken op te lossen (N=253; van twee zaken is mij niet bekend of ze zijn opgelost).

Opgelost	Aantal	Percentage
Binnen een dag	122	48,2
Tussen een dag en een week	30	11,9
<i>Opgeloste klip-en-klaarzaken (binnen een week)</i>	<i>152</i>	<i>60,1</i>
Tussen een week en een half jaar	39	15,4
Tussen een half en een heel jaar	10	4,0
Na een jaar (tot 10 augustus 2021)	16	6,3
<i>Opgeloste recherchezaken</i>	<i>65</i>	<i>25,7</i>
Niet opgelost	36	14,2

In de resterende 39,1% van alle moorden moet de politie veel meer werk doen. Die noem ik recherchezaken.⁸³ Het zijn zaken waarin de taak van de recherche is om vast te stellen wat er is gebeurd of wie het heeft gedaan of beide. Van zaken die niet binnen een week zijn opgelost, moet de oplossing meestal met gedegen recherchewerk worden bereikt.

82. Zie bijvoorbeeld A.C. Baantjer (2020) *De Cock en kermis in de hel*. Baarn: De Fontein (Baantjer nr. 86) en de eerdere boeken uit die reeks die alle draaien om de fictieve en altijd succesvolle rechercheur De Cock van politiebureau Warmoesstraat in Amsterdam.

83. In *Rechercheportret* – zie noot 81 – maken wij onderscheid tussen klip-en-klaarzaken, verificatiezaken, opsporingszaken en zoekzaken in klimmende complexiteit voor het rechercheren. Hier vat ik de laatste drie categorieën samen met recherchezaken.

Van de 101 recherchezaken, lukte het de politie om 65 (64% van de recherchezaken) op te lossen (zie tabel 5). Laten we eens nader naar die echte recherchezaken kijken. In het half jaar na de moord werden nog eens 39 zaken (39% van de recherchezaken) en voor het jaar om was nog eens 10 zaken (10% van de recherchezaken) opgelost. Tot 10 augustus 2021 waren er nog eens 16 zaken (16% van de recherchezaken) opgelost.⁸⁴

Van de zaken waarin het op echt rechercheren aankomt, blijft er zodoende 36% onopgelost. Zo wordt een derde van de ingewikkelde zaken een cold case en kan verwacht worden dat het aantal cold cases elk jaar met een stuk of 20 toeneemt.⁸⁵ En voortgaande de tijd wordt oplossen steeds lastiger. Zo zijn sinds 1 februari 2020, toen ik voor de eerste keer mijn afscheidsrede voorbereidde, slechts twee van de moordzaken uit 2016 en 2017 alsnog opgelost: de zogenaamde kofferbakmoord waarvan Ralf Meinema in Coevorden op 31 maart 2017 slachtoffer werd en de moord op 17 december 2017 op Teunis Weening in Amsterdam.

Voor het cold case worden van een zaak zijn er twee mogelijke oorzaken. De eerste is dat een zaak niet oplosbaar is. In zo'n zaak kunnen zelfs de beste rechercheurs die beschikken over de meeste middelen niet voor een oplossing zorgen. De tweede is dat het recherchewerk onder de maat is gebleven. Als de laatste oorzaak aan de orde is, zijn er twee remedies. De eerste remedie

84. De moorden zijn alle op verschillende data in 2016 en 2017 gepleegd. Dat een zaak niet is opgelost op 10 augustus 2021 betekent derhalve voor elke moord dat hij een ander aantal dagen onopgelost is gebleven.

85. Althans, dat geldt voor de moordzaken. Naast de moordzaken zijn er ook andere categorieën cold cases – zoals ernstige zedenzaken – die echter in aantal geringer zijn. Ik heb die zaken niet onderzocht, omdat die zaken veel minder dan moordzaken in openbare bronnen worden besproken.

is dat de kwaliteit van de recherche moet worden bevorderd. Dat kan gebeuren door een rechercheopleiding op universitair niveau. Wij ontwikkelen aan de Vrije Universiteit Amsterdam zo'n opleiding, maar dat willen wij niet alleen doen zonder inbreng van de politie. Men zou denken dat de komende uittocht van rechercheurs die met pensioen gaan en de urgentie van de opsporing van ernstige misdrijven bij zou dragen aan het herkennen van de noodzaak van realiseren van een dergelijke opleiding. Maar die urgentie is nog niet voelbaar.

Een tweede remedie is het inrichten van een goede voorziening voor cold cases. Die ontbreekt nu. Bij elke regio is er wel een aantal, beter gezegd een bijzonder beperkt aantal, rechercheurs om de cold cases te bestieren. Die voorziening is volstrekt onvoldoende om kwantitatief de cold cases aan te pakken; in veel gevallen volstrekt onvoldoende om überhaupt enige cold case aan te pakken.

De politie berichtte eerder dat er 1774 cold cases waren.⁸⁶ Inmiddels is dat teruggebracht tot 'ruim 1500'.⁸⁷ Hoe serieus dat getal moet worden genomen, is mij niet duidelijk, want drie jaar geleden noemde de minister van Justitie ook al 1744 cold cases.⁸⁸ Er moeten sindsdien toch wel enige cold cases, naar

86. <https://www.politie.nl/binaries/content/assets/politie/algemeen/onderwerpteksten/cold-case/coldcasekalender-2019/18200-01-190114v2-mk-coldcase-2019-infographic-def.pdf>, laatst bezocht 22 januari 2020.

87. <https://www.politie.nl/gezocht-en-vermist/cold-cases-de-zaken>, laatst bezocht 9 augustus 2021.

88. Antwoorden van minister van Justitie F. Grapperhaus op Kamervragen van lid Kuiken, 12 november 2018. Ik vroeg eerst aan de politie, vervolgens aan het College van Procureurs-generaal en daarna weer aan de minister om mij die lijst van cold cases te verstrekken. Na een

schatting 50, bij zijn gekomen. En er zijn wellicht ook enige cold cases opgelost. Het lijkt onmogelijk dat het totaal aantal cold cases in die anderhalf jaar precies gelijk is gebleven.

De huidige voorziening is niet alleen kwantitatief, maar ook kwalitatief onder de maat. De cold case-voorzieningen in de meeste regio's worden niet door ster-rechercheurs bemand. Een cold case-team zonder sterrechercheurs heeft weinig zin, want cold cases zijn per definitieve de moeilijkste zaken. De enige plaats met een serieus cold case-team is Rotterdam, onder leiding van René Bergwerff. Maar ook dat team heeft nog andere taken. Het eens zo sterke cold case-team in Amsterdam, onder leiding van Theo Vermeulen, is onlangs in sterkte tot de helft teruggebracht en een andere, intensievere, manier van werken is aan het team opgedrongen.

Er worden ook niet veel cold cases opgelost. De opgeloste zaken concentreren zich in Rotterdam.⁸⁹ De cold case-teams in de andere regio's hebben nog geen enkele zaak opgelost.⁹⁰

half jaar correspondentie is het mij niet gelukt om die lijst te krijgen. De lijst is kennelijk erg geheim.

89. Er wordt op de site van de politie gemeld dat er in de afgelopen 20 jaar 57 cold cases zijn opgelost. Zie twee noten terug. De bron voor die mededeling is vermoedelijk E. Aangeenbrug (2015) *Heeft de tijd alle antwoorden? Hoe het verstrijken van tijd benut kan worden in coldcaseonderzoek*. Apeldoorn: Politieacademie, School voor Recherche (masterscriptie Recherchekunde); en D. Annegarn (s.a.) *Ben ik in beeld? Een populatieonderzoek naar wanneer ouders voor het eerst naar voren zijn gekomen in politiedossiers in opgeloste cold cases*. Apeldoorn: Politieacademie.
90. Het lijkt erop dat de moord op Els Sleurink op 21 maart 1997 in Groningen is opgelost. De zaak tegen de verdachte heeft echter nog niet tot een finale veroordeling geleid. Er zijn buiten Amsterdam en Rotterdam wel andere cold cases opgelost, maar daaraan hebben de cold

Als men in moordzaken de nabestaanden serieus wil nemen, zal men cold cases serieus moeten nemen. Daarvoor zijn ten minste twee landelijke teams van behoorlijke omvang nodig die bestaan uit gedreven top-rechercheurs. Het moet een privilege zijn om als rechercheur in een van die teams te worden opgenomen.

Er zijn overigens argumenten om cold cases niet serieus aan te pakken. Gaande de tijd na een moord neemt de kans op oplossen drastisch af. Af en toe wordt er in een cold case een serieuze verdachte aangehouden en dat kost veel inspanning en extreem veel geld. In zaken als de moorden op Marianne Vaatstra, op Milica van Doorn en op Nicky Verstappen zijn enorme personele en financiële inspanningen verricht. Het oplossen gebeurde ook niet door een cold case-team, maar door een speciaal team grootschalige opsporing (TGO). Het geld zou men ook zinvol op andere plekken bij de criminaliteitsbestrijding kunnen inzetten. Dat zou wel eens efficiënter kunnen zijn, maar doet wellicht geen recht aan de nabestaanden. Of men dat wil, is een politieke beslissing en daarover ga ik niet.

Ik keer terug naar de slachtoffers. Een eerlijk proces vereist ook tegenover de slachtoffers en hun nabestaanden eerlijkheid. Tegen nabestaanden wordt nu gezegd dat hun zaak bij het cold case-team ligt. Voor veel nabestaanden is het een opbeurende mededeling, terwijl hij in feite betekent dat de zaak nu op een andere plank ligt te verstoffen. Een plaatsvervangend hoofdofficier van justitie schreef mij: 'Er is [bij cold cases] gekozen om actief te blijven op deze dossiers in een breed spectrum i.p.v. het telkens per cold case tot de bodem te gaan.' Hij realiseert zich kennelijk niet dat cold cases per definitie vergen dat men met

case-team niet bijgedragen. Die zaken werden gedaan door speciale TGO's – teams grootschalige opsporing.

bijzonder goede rechercheurs tot de bodem gaat. De gekozen manier levert een toestand op die in strijd is met het recht op een eerlijk proces voor de slachtoffers.

7. Op de Haagse schoot

Gezien het voorgaande heb ik nogal wat te klagen over de omgang met de feiten in het strafrecht in Nederland. Een gemene deler lijkt te zijn dat er bij de politie, het openbaar ministerie en de rechterlijke macht onvoldoende wordt geïnvesteerd in mensen en onderzoeksmogelijkheden. Verhoren gebeuren op een koopje door mensen die veel verhoren niet goed genoeg doen. Oslo-confrontaties worden op de goedkoopste manier gedaan door mensen die onvoldoende zijn opgeleid. Voor cold cases is er, met uitzondering van Rotterdam, in elke regio slechts een half handjevol mensen beschikbaar die niet altijd tot de toprechercheurs behoort.

Ook verderop in het strafproces lijkt het spaak te lopen. Een eerlijk proces houdt bijvoorbeeld in dat het proces ook een beetje in tempo verloopt. Daaraan zit in de weg dat de rechterlijke macht steeds meer overbelast of onderbemand is geraakt. Herman Tjeenk Willink betoogde dat die toestand een afgeleide is van de verbestuurlijking van de rechterlijke macht.⁹¹ Tjeenk Willink verwijt het aan het bestuur van de rechters. Dat is de Raad voor de Rechtspraak, gevestigd aan gene zijde van de Hofvijver. Die moet de rechterlijke macht bestieren, zou vooral des rechters moeten zijn, maar is in de praktijk teveel gelieerd aan het ministerie en lijkt voor veel rechters eerder des ministers.

91. H. Tjeenk Willink (2018, 24 april) Rechtspraak heeft sturing op inhoud nodig. *NRC Handelsblad*, 18.

Niet alleen de rechters kennen bestuursproblemen. We kunnen constateren dat de invoering van de Nationale Politie overhaast en onzorgvuldig heeft plaatsgevonden.⁹² De politie kende eenzelfde beweging als de rechterlijke macht. De macht is verhuisd van de politieregio's naar Den Haag. Voor die beweging waren ongetwijfeld argumenten. Een daarvan was dat de korpschefs teveel als prinsen optraden. Er is voorafgaand aan de fusie echter geen gedegen analyse van voor- en van nadelen geweest.⁹³ Minister Ivo Opstelten zag slechts voordelen. Sterker: hij zag de Nationale Politie als een panacee voor alle criminele kwalen. Inmiddels hoor ik uit de politie geen positieve verhalen over de toestand van de organisatie.

Der dritte im bunde, het openbaar ministerie, heeft veel eerder de beweging gemaakt naar centralisatie in Den Haag. Onder minister Winnie Sorgdrager kreeg het College van Procureurs-generaal vorm.⁹⁴ Daarmee werd voor het openbaar ministerie de leiding naar Den Haag gebracht. Het openbaar ministerie was voordien een organisatie van zelfstandig functionerende magistraten die losjes onder leiding stonden van een hoofdofficier van Justitie. Het openbaar ministerie is geworden tot een strak gereguleerd hiërarchisch instituut, dat echter niet strak is georganiseerd, zo is recent weer gebleken uit het werk van de

92. J. Nan (2018) Kroniek straf(proces)recht. *Nederlands Juristenblad*, 93, 1013-1024, p. 1015.

93. Zie bijvoorbeeld R. Spelier (2011) *Onderweg naar nationale politie?! Een reconstructie van de besluit- en beleidsvorming in de periode 1993-2010 over het politiebestedel in Nederland*. Utrecht: Kennispunt Recht, Economie, Bestuur en Organisatie, Universiteit Utrecht.

94. Zie A. van Liempt & G. van Westing (2003) *Klem in de draaideur: Arthur Docters van Leeuwen en het Ministerie van Justitie 1995-1998*. Amsterdam: Balans.

commissie van Jan Watse Fokkens.⁹⁵ Dat is geen nieuw probleem, vrees ik. Maarten van Traa merkte in het verslag van de parlementaire zijn enquête al op: ‘Het openbaar ministerie is weliswaar een organisatie van juridische hoogwaardige professionals, maar geen professionele organisatie.’⁹⁶ We mogen hopen dat het geen blijvend probleem is.

Zo hebben rechters, officieren van Justitie en politiemensen relatief snel na elkaar dezelfde beweging gemaakt. Van de werkvloer, waar men meestal – toegegeven, niet altijd – goed in staat was de eigen boontjes te doppen, naar een centraal machtig kantoor in Den Haag. Veel belangrijker: de afstand tot de eigen werkvloer is bij elk van de drie instituten aanzienlijk groter geworden dan de afstand tot de politiek en tot het Ministerie van Justitie.⁹⁷ In elk van de drie organisaties zijn er stevige politieke en ambtelijke vingers gestoken. Elk van de drie organisaties heeft organisatorische problemen. Een bijdrage daaraan heeft ongetwijfeld geleverd de invloed van het ministerie dat er zelf ook al niet te florissant aan toe is. Dat zou ook kunnen komen doordat het hoofdkantoor bij alle drie is uitgegroeid tot de omvang van respectievelijk een middelgrote rechtbank, een middelgroot parket en een middelgrote politieregio, steeds met een eigen dynamiek waar afwegingen worden gemaakt die niet altijd afhangen van wat het eigenlijke werk verlangt.

95. J.W. Fokkens (2019, april) *Rapport van de Onderzoekscommissie Openbaar Ministerie*. s.l.: Bijlage bij brief minister van Justitie aan Tweede Kamer, 25 april 2019.

96. M. van Traa (Vz.) (1994) *Inzake opsporing: Enquetecommissie opsporingsmethoden*, Eindrapport. Den Haag Sdu (Tweede Kamer [1995-1996], 24072, nr. 17), p. 422.

97. Dat ‘en Veiligheid’ kan ik nog steeds niet uit mijn pen krijgen.

Zo zijn rechters, officieren van Justitie en politiemensen onderdeel geworden van de Haagse kaasstolp. Dat is, zij het indirect, niet bevorderlijk voor een eerlijk strafproces. Politie­men­sen, officieren en rechters zijn teveel onderhevig geworden aan Haagse belangen, terwijl hun primaire belang in het strafrecht moet zijn: goede opsporing, goede vervolging en goede rechtspraak in de concrete strafzaak.

Een voorbeeld van het effect van die Haagse stolp is het volgende. Het is weliswaar niet wereldschokkend, maar wel veelbetekenend. Het Nederlands Forensisch Instituut (NFI) is een onderdeel van het Ministerie van Justitie. Het doet forensisch onderzoek in concrete zaken en, wellicht het belangrijkste werk, produceert rapporten die als bouwsteen kunnen worden gebruikt door de rechter voor diens beslissing. Het werk vereist dat de NFI-er altijd een volstrekt onafhankelijke deskundige is.

Vrij recent werd er in opdracht van het NFI een rapport geproduceerd over de toekomstige vormgeving van het NFI, onder de welluidende titel *Samen bouwen aan de toekomst van het NFI*.⁹⁸ Een belangrijk deel van het rapport gaat over samenwerking met, wat in jargon heet, ketenpartners. Het woord ‘ketenpartner’ komt 89 keer voor in het rapport. En de ketenpartners zijn ..., u raadt het al, politie, openbaar ministerie en de rechterlijke macht. Het is een merkwaardige set partners waarin er één prominent ontbreekt: de advocatuur.⁹⁹ Het hele woord advocaat komt in het rapport niet voor. Overigens komt het woord

98. Andersson Elffers Felix (2017) *Samen bouwen aan de toekomst van het NFI: Rapport over de management- en organisatiecultuur bij het Nederlands Forensisch Instituut*. Utrecht: auteur, passim.

99. Er worden in het rapport ook wel andere, minder belangrijke, ketenpartners genoemd, maar dat zijn bijvoorbeeld de Onderzoeksraad voor Veiligheid en universiteiten.

slachtoffer slechts eenmaal voor, als leverancier van DNA-sporren. Onder de Haagse stolp is men de helft van de procesdeelnemers vergeten, en dat bij wat het meest neutrale en onpartijdige instituut zou moeten zijn in het strafrecht. Zo heeft het NFI zich tot louter een politielaboratorium verklaard.

De drie organisaties – rechterlijke macht, openbaar ministerie en politie – zijn door de Haagse centralisatie teveel onderhevig geworden aan de politieke en ambtelijke grillen. Er is geen poging ondernomen om dat te compenseren. Zo heeft de rechterlijke macht nog steeds geen eigen begroting, een schrijnende situatie voor een van de drie staatsmachten.¹⁰⁰ Bij het openbaar ministerie heeft het College van Procureurs-generaal de touwtjes in handen, maar lijkt het maar niet te lukken om met die touwtjes adequaat om te gaan. De organisatie wordt in den lande bemand door mensen met een zeer hoge graad van scholing die niet worden behandeld als professionals, maar als radertjes in een hiërarchie. En bij de politie is er Haagse centralisatie ook als lokale besluitvorming beter functioneert, zowel op het niveau van het regiokorps als bij de lokale bestuurders.

Door de Haagse stolp, of althans mede voor de Haagse stolp, passen politie, openbaar ministerie en rechters steeds meer in het politieke plaatje. Die wordt vooral beheerst door een overheersende drang om hard toe te slaan tegen de criminaliteit, ook als dat alles behalve de adequate reactie is.¹⁰¹ Prominent is daarbij de oorlog tegen de drugs. Ik hoef in dit geleerde gezelschap, hoop ik, niet uit te leggen dat het een contraproductieve oorlog

100. P. Bovend'Eert (2018) Is de Nederlandse rechterlijke macht een inferieure staatsmacht? *Nederlands Juristenblad*, 93, 3229-3234.

101. M. Abraham, B. van Dijk, D. Hofstra & T. Spapens (2021) *Aanpak georganiseerde drugscriminaliteit: Een terugblik op 25 jaar beleid en uitvoering*. s.l.: DSP.

is.¹⁰² Er worden steeds grotere partijen drugs in beslag genomen, er worden steeds grotere processen gevoerd, er zijn steeds meer ontspoorde jongeren betrokken bij de drugshandel, er vallen steeds meer doden.¹⁰³ En dat heeft allemaal geen enkel effect op het drugsgebruik, de hoeveelheid drugs in de markt en de prijs van een lijntje coke. Door die oorlog wordt de criminaliteit gestimuleerd en harder gemaakt. Zo stimuleert de overheid door onverstandig beleid juist allerlei zware misdrijven. Het heeft ook tot gevolg dat de politie steeds meer de rafelranden van de rechtstaat opzoekt. Een voorbeeld is wat men heeft gedaan met EncroChat en dergelijke instellingen. Iedereen wordt zonder meer afgeluisterd, niet omdat bij iedereen vaststaat dat zij zich met een misdrijf bezig houden, maar onder het motto: het zijn toch allemaal criminelen.

Ik wil op een ander gevolg van die drugsoorlog wijzen. De zinloze bestrijding slokt wel een enorme hap uit het politiebudget op. Het trekt ook de betere mensen naar dat deel van de organisatie. Daar is immers meer politieplezier te beleven: grote zaken, veel middelen om te werken, lekker los gaan met creatieve opsporingsmiddelen. Dat soort dingen. Zo wordt er veel onttrokken aan de rest van de politieorganisatie. Dat leidt tot relatief veel onopgeloste moorden, tot een deplorabele manier van verhoren, tot slecht uitgevoerde Oslo-confrontaties, tot een

102.Zie bijvoorbeeld C.J. Coyne & A. Hall (2017) Four decades and counting: The continued failure of the war on drugs. *Cat Institute Policy Analysis*, 811 en C. Minhee & S. Calandrillo (2019) The cure for America's opioid crisis? End the war on drugs. *Harvard Journal of Law and Public Policy*, 42, 547-623. Zie ook de zesdelige serie op Follow the Money (ftm.nl) van Wim van de Pol over de geschiedenis van de drugsbestrijding.

103.J. Meeus (2021, 19 maart) Hoe 50 jaar war on drugs de generatie-Taghi voortbracht. *NRC Handelsblad*.

uiterst gebrekkige aanpak van cold cases. Het leidt ook, om nog eens iets anders te noemen, tot bizar langdurige en daardoor slecht uitgevoerde opsporingsonderzoeken in zedenzaken.¹⁰⁴

Het zou in ieder geval verstandig zijn als de minister van Justitie bij een volgende gelegenheid niet weer zoiets als dat Multidisciplinair Interventie Team (MIT) instelt. Dat MIT is de Nederlandse versie van de Drug Enforcement Administration (DEA) en dat is weer de minst succesvolle politieorganisatie ter wereld: wel veel partijen en mensen oppakken en ondertussen het onderliggende probleem van drugsgebruik, geweld, uitbuiting verergeren.¹⁰⁵ De minister had ten minste moeten overwegen welke effecten dat heeft op de rest van de politieorganisatie en de bestrijding van alle andere vormen van criminaliteit.

104.P.J. van Koppen (2013) *Gerede twijfel: Over bewijs in strafzaken*. Amsterdam: De Kring, hoofdstuk 12.

105.Cyrille Fijnaut keert zich fel tegen de minister vanwege dat MIT, maar doet dat om een onverwachte reden: de minister zou de drugscriminaliteit daarmee niet hard genoeg aanpakken. Dat lijkt mij evenmin een vruchtbare benadering. Zie P. Vugts (2021, 20 augustus) Topcriminoloog Cyrille Fijnaut snoeihard over misdaadaanpak Grapperhaus: 'Griezelig hoe weinig relevante expertise er is'. *Het Parool*.

8. De risicotaxatie

‘Wicked men will enact wicked rules which others will enforce’, schreef de Engelse rechtsfilosoof Herbert Hart.¹⁰⁶ Hij wordt met instemming geciteerd door Hans Crombag in zijn *Een manier van overleven*. In dat boek betoogde Crombag overtuigend dat de wet pas recht wordt als er een morele component is.¹⁰⁷ Een belangrijk deel van die morele component is naar het oordeel van Crombag een utilitaristisch uitgangspunt. Wetgeving kan pas moreel acceptabel worden als er ten minste positief wordt bereikt waartoe de wetgeving is bedoeld en tegelijkertijd de negatieve effecten binnen de perken blijven. Dat is niet alles wat moreel moet zijn aan een wet, maar wel een begin daarvan.

Een onderdeel van die moraliteit is dat de regeling moet voldoen aan het rationaliteitsbeginsel; iets dat Cesare Beccaria al voorstelde in *Dei delitti e delle pene*.¹⁰⁸ Het strafrecht moet rationeel zijn. Ook het leveren van strafrechtelijk bewijs moet

106.H.L.A. Hart (1961) *The concept of law*. London: Oxford University Press, p. 205.

107.H.F.M. Crombag (1983) *Een manier van overleven: Psychologische grondslagen van moraal en recht*. Zwolle: W.E.J. Tjeenk Willink, vooral op pp. 120 e.v.

108. Zie C. Beccaria (1982) *Over misdaden en straffen*. Antwerpen: Kluwer (vertaling van (1764) *Dei delitti e delle pene*; ingeleid, van aantekeningen voorzien en vertaald door J.M. Michiles; 2e uitgave). Zie ook D. Verhofstadt (2014) *Cesare Beccaria: 250 jaar Over misdaden en straffen*. Antwerpen: Houtekiet.

rationeel zijn. Het accepteren van slecht bewijs is in strijd met het rationaliteitsbeginsel.

Een fraai voorbeeld waar bewijs niet rationeel is, is de toestand in Nederland wat betreft risicotaxatie. Risicotaxatie is een schatting van de kans dat een bepaalde verdachte of veroordeelde in de toekomst een misdrijf zal gaan plegen. De functie van risicotaxatie is als volgt. Met risicotaxatie proberen wij uitspraken te doen over het toekomstige gedrag van een verdachte om op grond daarvan juridische beslissingen te nemen over die verdachte. Bijvoorbeeld: het geven van TBS, of het langer in de TBS laten, of bijvoorbeeld hem juist naar de gevangenis zenden. Nu risicotaxatie de grondslag vormt voor dergelijke juridische beslissingen, is daarop ook direct de eis van toepassing dat risicotaxatie moet voldoen aan het rationaliteitsbeginsel van *Beccaria* en *Crombag* om te passen in een eerlijk proces.

Risicotaxatie is niet zonder problemen. ‘Prediction is very difficult, especially about the future’, zou de Deens fysicus Niels Bohr hebben gezegd. Hij heeft gelijk. Omdat voorspellen zo moeilijk is, moeten we daaraan hele hoge eisen stellen, willen we niet in een situatie komen waarin we in strijd komen met een eerlijk strafproces.

Risicotaxatie gebeurt door forensisch psychologen en psychiaters. Psychiaters plegen dat te doen op basis van gesprekken met de verdachte. We weten al sinds jaar en dag dat dat niet de manier is om zoiets zinvol, en derhalve rechtstatelijk, te doen.¹⁰⁹

109. De godfather van het onderzoek daarnaar is Paul Meehl: P.E. Meehl (1954) *Clinical versus statistical prediction: A theoretical analysis and a review of the evidence*. Minneapolis: University of Minneapolis Press. Zie ook R.M. Dawes, D. Faust & P.E. Meehl (1989) Clinical versus actuarial judgment. *Science*, 243, 1668-1674; J. Monahan (2001) Clinical and actuarial predictions of violence. In: D.L.

Er is over risicotaxatie een interessante uitspraak van het U.S. Supreme Court, namelijk *Barefoot tegen Estelle*.¹¹⁰ Die zaak betrof een moord op een politiemann, een delict waarop in de staat Texas waar het zich afspeelde de doodstraf staat. De doodstraf kan alleen worden opgelegd als de dader ook in de toekomst een ‘continuing threat to society’ zal vormen. Daarover adviseert een psychiater.

In beschaafde rechtssystemen weten we dat de recidive van moordenaars vrijwel nul is. Als iemand een moord pleegt, is dat bijna altijd een eenmalige gebeurtenis. Je zou dan zeggen dat de zielenknijper wel met bijzondere argumenten moet komen om te zeggen dat de kans op recidive bij een bepaalde verdachte van moord niet nul is.

In de zaak die het tot het U.S. Supreme Court bracht, was de verdachte onder andere onderzocht door de psychiater James Grigson, die de bijnamen *dr. Death* en *The Hanging Shrink* had verworven.¹¹¹ De verdachte werd, zoals elke verdachte bij dr. Grigson, een voortdurend gevaar genoemd. Dr. Grigson had inmiddels zoveel ervaring dat hij het zelfs niet meer nodig vond om met de verdachte zelf te praten. De verdachte beriep zich in zijn beroep bij het U.S. Supreme Court op een *amicus curiae brief* van de American Psychiatric Association, waarin werd bevestigd dat psychiaters bij het voorspellen van toekomstige

Faigman, D.H. Kaye, M.J. Saks & J. Sanders (red.) *Modern scientific evidence: The law and science of expert testimony* (2nd ed.). St. Paul, MI: West; en T.R. Litwack (2001) Actuarial versus clinical assessments of dangerousness. *Psychology, Public Policy, and Law*, 7, 409-443.

110. U.S. Supreme Court, 463 U.S. 880, 103 S.Ct. 3383, 77 L.Ed. 2d 1090 (1983; *Barefoot v. Estelle*).

111. Zie daarover R. Rosenbaum (1991) *Travels with dr. Death*. New York: Viking.

gewelddadigheid het vaker fout dan goed hebben.¹¹² Rechter White die het meerderheidsoordeel van het U.S. Supreme Court opschreef, concludeerde daaruit: ‘Neither petitioner nor the Association suggests that psychiatrists are always wrong with respect to future dangerousness, only most of the time.’

Forensisch psychologen zijn vanwege al die perikelen overgegaan naar meetinstrumenten van diverse pluimage. Zij gebruiken vragenlijsten voor de verdachte, maar ook gestructureerde scoringslijsten voor de psycholoog. In steeds meer uithoeken van de forensische psychologie raakt men ervan doordrongen dat meetinstrumenten moeten worden gebruikt die in de wandeling *evidence based* worden genoemd. Nu is dat nog een moeizame weg.

Lolotte Schimmel en ik vonden dat in de meerderheid van de gevallen de Nederlandse forensisch psychologen tests gebruiken die niet valide zijn of waarvan de validiteit niet is vastgesteld.¹¹³ Men vindt het kennelijk in de meerderheid van de gevallen geen probleem om net te doen dat men *evidence based* werkt zonder dat er enige *evidence* is. Dat geldt voor het testgebruik door forensisch psychologen in het algemeen. Het geldt ook voor instrumenten om risico te taxeren.

Met dergelijke instrumenten worden verdachten ingedeeld in categorieën van gevaarlijkheid; bijvoorbeeld in vijf categorieën van zeer gevaarlijk tot ongevaarlijk. Al dat gemeet en getest is een aanzienlijke verbetering met de praktijk van vroeger. Met

112. Zo'n *amicus curiae brief* is een ongevraagde bijdrage aan een zaak door buitenstaanders, vaak een gezelschap van wetenschappers dat de rechter tracht te overtuigen van bijvoorbeeld de stand van de wetenschap die relevant is voor een zaak.

113. L.M.C. Schimmel & P.J. van Koppen (2017) Verdachten testen: Testgebruik in de forensische psychologie. *De Psycholoog*, 52, 34-42.

een test komt men te weten welk risico er is dat de verdachte in de toekomst zal recidiveren. De horizon van de voorspellingen is echter bijzonder beperkt. Er kan goed worden voorspeld hoe gevaarlijk de verdachte de komende 10 maanden zal zijn.¹¹⁴ Voor een langere periode doen ook de beste instrumenten het niet meer. Het geeft geen antwoord aan de rechter die niet alleen graag weet hoe gevaarlijk de verdachte de komende 10 maanden zal zijn, maar ook iets over zijn gedrag de komende 2, 5 of liefst 10 jaar wil weten.

De voorspellingen zijn dus beperkt houdbaar. Maar zijn zij dan ten minste goed voor die beperkte periode? Daarover kan ik kort zijn.¹¹⁵ Als wij een goed instrument hebben en dat voorspelt dat de verdachte in de zwaarste categorie thuis hoort – de categorie met het hoogste risico – dan zeggen risicotaxatie-instrumenten dat hij een kans van zo'n 44% heeft om te recidiveren. In het ene instrument soms wat hoger dan in het andere instrument, maar nooit erg veel hoger. Als de rechter zijn beslissing daarop baseert en iemand tot TBS of tot een extra lange gevangenisstraf veroordeelt omdat hij in de hoogste categorie terecht is gekomen, accepteert hij dat zijn beslissing in 56% van de gevallen onjuist is.

114. Zie daarover N.G. Poythress, R.J. Bonnie, J. Monahan, R.K. Otto & S.K. Hoge (2002) *Adjudicative competence: The McArthur studies*. New York: Kluwer; en J. Monahan, H.J. Steadman, E. Silver, A. Appelbaum, P.C. Robbins, E.P. Mulvey, L. Roth, T. Grisso & S. Banks (2001) *Rethinking risk assessment: The MacArthur Study of Mental Disorder and Violence* (2nd ed.). New York: Oxford University Press.

115. S.D. Hart, C. Michie & D.J. Cooke (2007) Precision of actuarial risk assessment instruments: Evaluating the 'margins of error' of group v. individual predictions of violence. *British Journal of Psychiatry*, 190(Suppl. 49), S60-S65.

Zelfs als risicotaxatie-instrumenten zouden worden ontwikkeld die 55 of 75% correct voorspellen, stelt zich de rechtstatelijke vraag of een beslissing op die basis een eerlijke beslissing is. Mag een rechter iemand straffen terwijl hij weet dat de basis van dat oordeel in 25 tot 45% van de gevallen onjuist is?

Het probleem wordt nog iets ingewikkelder. In de ontwikkeling van dat soort predictie-instrumenten wordt niets anders gedaan dan een redelijke indeling in categorieën maken en dan per categorie meten hoeveel van de verdachten daarin recidiveren. We noemen dat dan de recidivekans voor die groep. In die voorspelling zit een schattingsfout. Over die schattingsfout proberen we iets meer te zeggen door het zogenaamde 95-procentbetrouwbaarheidsinterval. Kort gezegd komt dat op het volgende neer. Wij doen een schatting, maar weten ook dat die schatting er in zekere mate naast kan zitten. Hoe sterk we eraanast kunnen zitten, komen we te weten door uit te rekenen binnen welke range onze schatting uitkomt als we de eis stellen dat wij slechts in 5% van de gevallen, als we het onderzoek oneindig zouden herhalen, fout zouden zitten.

We maken bijvoorbeeld voor de hoogste categorie de schatting dat er 44% kans is dat de verdachte recidiveert, maar we weten dat hij in werkelijkheid natuurlijk niet precies op 44% uitkomt. We weten bijvoorbeeld wel dat voor 95% zeker de juiste schatting tussen 34% en 54% zit.¹¹⁶ Zo iets is relevant voor het groepsgemiddelde.

In de strafzaak gaat het echter om de individuele verdachte.¹¹⁷ De individuele schatting is namelijk weer een stuk onzekerder.

116. Dit en de navolgende getallen zijn ontleend aan Hart, Michie en Cooke (2007).

117. 'Risk assessment tools in their current form can only be used to roughly classify individuals at the group level, and not to safely deter-

In de zwaarste categorie loopt het 95% betrouwbaarheidsinterval voor individuele schattingen van 4% tot 93%. Daarmee is de schatting vrijwel geheel nietszeggend geworden, want het 95% betrouwbaarheidsinterval loopt van vrijwel zeker niet tot vrijwel zeker wel.

Een deskundige die ter terechtzitting of in zijn rapport over zo'n verdachte in de zwaarste categorie verklaart, kan niet anders zeggen dan dat de kans dat deze individuele verdachte recidiveert ergens tussen de 4% en 93% ligt. Daar heeft de rechter niet veel aan. Zo raar is dat allemaal niet, want voorspellen is moeilijk, vooral als het over de toekomst gaat.

Hart en Douglas geven een aantal redenen waarom dat voorspellen van toekomstig gevaar zo moeilijk is.¹¹⁸ Een van de redenen is dat we eigenlijk heel slecht weten wat geweld veroorzaakt in individuen. We weten zelfs niet precies wat in de regel risicofactoren van geweld zijn. Sterker: we weten eigenlijk helemaal niet hoe we geweld precies moeten meten.

mine criminal prognosis in an individual case.' S. Fazel, J.P. Singh, H. Doll & M. Grann (2012) Use of risk assessment instruments to predict violence and antisocial behaviour in 73 samples involving 24827 people: Systematic review and meta-analysis. *British Medical Journal*, 345, e4692, citaat van p. 5. Zie ook S. Fazel (2019) The scientific validity of current approaches to violence and criminal risk assessment. In: J.W. de Keijser, J.V. Roberts & J. Ryberg (red.) *Predictive sentencing: Normative and empirical perspectives* (pp. 197-212). Oxford: Hart.

118. S.D. Hart & K.S. Douglas (2019) Violence risk assessment and management: From prediction to prevention. In: C.D. Webster, D. Eaves, J. Thalken-Eaves & Q. Haque (red.) *Risk rules: A practical guide to structured professional judgment and violence prevention* (pp. 87-92). Hove: Pavilion.

En zo vreemd is dat eigenlijk allemaal niet. Ook verdachten leven in een uiterst dynamische wereld. Geen psycholoog heeft nog de illusie dat het gedrag van mensen uitsluitend van hun eigen persoonlijkheid afhangt. Het is altijd het resultaat van persoonlijkheidskenmerken in combinatie met de determinanten in de buitenwereld. Willen wij de toekomst van een verdachte voorspellen, dan zou dat alleen maar lukken als tenminste ook de toekomstige omgeving van de verdachte precies in kaart wordt gebracht. En dan zouden we ook nog kennis moeten hebben over hoe precies persoonlijkheidskenmerken en de omgeving met elkaar interacteren.

Ondertussen geven forensisch psychologen en forensisch psychiaters standaard voorspellingen over het recidiverisico van verdachten. Dat ritueel vormt zodoende een uitermate zwakke basis voor een rechterlijke beslissing en komt daarmee in strijd met een eerlijk proces. Dat is ethisch dubieus en moreel onjuist.¹¹⁹

119. 'The use of group data to make predictions about individual cases is not only empirically flawed, but also ethically dubious.' S.D. Hart, C. Michie & D.J. Cooke (2007) Precision of actuarial risk assessment instruments: Evaluating the 'margins of error' of group v. individual predictions of violence. *British Journal of Psychiatry*, 190(Suppl. 49), S60-S65.

9. Conclusies

Ik kom tot mijn conclusie.

Ik zat eens in een Texaanse rechtszaal. Nadat ik een uiterst rommelig proces voorbij had zien komen, was duidelijk dat de jury niets in staat zou zijn om de vele informatie van beide partijen – juist en onjuist, rijp en groen door elkaar – goed af te wegen. De advocaat van de verdachte zei in zijn *closing argument* niettemin: ‘The American legal system is the greatest and the best in the world.’ Dat kan een Amerikaan alleen maar zeggen als hij blind is voor de rechtssystemen elders in de wereld. Ik kan met de hand op hart beweren dat het Nederlandse strafrechtssysteem veruit superieur is aan dat in de Verenigde Staten.¹²⁰

Het Nederlandse strafproces en meer in het algemeen de Nederlandse rechtstaat is geen rustig bezit. Ik besprak een aantal bedreigingen; een aantal manieren waarop het eerlijke proces wordt geschonden door het negeren van ijzeren wetenschappelijk gefundeerde regels. Die regels zijn al lang bestudeerd en vastgesteld in solide rechtspsychologisch onderzoek. Als dat onderzoek wordt genegeerd, leidt dat tot onjuiste waardering van bewijs en een gebrekkige waarheidsvinding.

Bij het dagelijkse politie-, OM- en rechterswerk is er te weinig oog voor wat de feiten waard zijn, hoe waarheidsvinding werke-

120.Zie daarover bijvoorbeeld P.J. Van Koppen & S.D. Penrod (red.) (2003) *Adversarial versus inquisitorial justice: Psychological perspectives on criminal justice systems*. New York: Plenum.

lijk zou moeten verlopen en wat de wetenschap daarover kan leren. Ik heb belangrijke aanpalende onderwerpen weggelaten, zoals de onjuiste manier waarop in het recht scenario-denken wordt bedreven, zoals de psychologische bedreigingen van forensisch-technisch werk, zoals de manier waarop aan verdachten een bekentenis wordt ontfoetseld. Ik besprak die onderwerpen elders.¹²¹

De zorg voor de kwaliteit van de rechtspraak is geheel verplaatst naar Den Haag en vooral verplaatst naar het politieke krachtenveld rond de centrale organisaties van de rechterlijke macht, openbaar ministerie en politie. Zo is ook de zorg voor rechterlijke dwalingen geheel opgeslokt door de juristen.¹²² Juist externe inbreng en het open staan voor kritische geluiden heeft altijd gezorgd voor versterking van onze rechtstaat, en het

121. Zie over scenario-denken bijvoorbeeld P.J. van Koppen & A.R. Mackor (2020) A scenario-approach to the Simonshaven case. *Topics in Cognitive Science*, 12, 1132-1151. Zie over de psychologie van forensisch-technisch werk C.A.J. van den Eeden, J. Ost, C.J. de Poot & P.J. van Koppen (2018) Solving the puzzle: The effects of contextual information and feedback on the interpretation of a crime scene. *Journal of Investigative Psychology and Offender Profiling*, 15, 109-123; P.J. van Koppen (2017) De tengelhamer en het schedeldak: Over rapportages door het Nederlands Forensisch Instituut. *Nederlands Juristenblad*, 92, 1444-1452; en P.J. van Koppen, J.J. van der Kemp & M.D.S. Wijkman (2019) Rapporteren over activiteiten op de plaats delict: Over de keuze tussen daders. *Expertise en Recht*, 2019, 96-104. Zie over methodes om bekentnissen los te krijgen bijvoorbeeld P.J. van Koppen & R. Horselenberg (2018) Van toneelspelende politiemensen en onwetende verdachten die bekennen tegen Mr. Big. *Strafblad*, 16 (2), 63-75.

122. P.J. van Koppen & R. Horselenberg (2018) Waarom er in België en Nederland geen rechterlijke dwalingen zijn. *Expertise en Recht*, 2018, 276-281.

verstevigen van ons humane strafrecht met een eerlijk proces. Het tegengeluid ontbreekt in de Tweede Kamer. Het tegengeluid ontbreekt ook op het Ministerie van Justitie. De centrale organisaties van de rechterlijke macht, het openbaar ministerie en de politie hebben in Den Haag niets te zoeken. We hoeven de zorg voor een rechtstatelijk eerlijk proces niet uit Den Haag te verwachten. Daar zijn vooral efficiëntie, stroomlijning van procedures en verharding van strafrechtelijk optreden *bon ton*.¹²³ Het tegengeluid ontbreekt. Ook buiten Den Haag. Waar is bijvoorbeeld de Coornhert Liga gebleven?¹²⁴

We zouden in ieder geval moeten streven naar rechtsorganisaties die dichter bij de werkvloer staan. Naar een rechterlijke macht die de tijd heeft om kritisch de opsporing en de waarheidsvinding door politie en openbaar ministerie te beoordelen. Vooralsnog is dat niet het geval.

Ik eindig met een verzuchting, en daarbij bevind ik mij in het goede gezelschap van Hans Crombag, van Nick Huls en van Marijke Malsch die een soortgelijk standpunt innamen: Een eerlijk proces is te belangrijk om alleen aan juristen over te laten.¹²⁵

123. M.J. Dubelaar & J.M. Ten Voorde (2016) Een actieve rol voor de zittingsrechter? *Expertise en Recht*, 2016, 4-11.

124. Zie H. Smits (2008) *Strafrechthervormers en hemelbestormers: Opkomst en teloorgang van de Coornert-Liga*. Amsterdam: Aksant.

125. Zie H.F.M. Crombag (2000) *Rechters en deskundigen*. *Nederlands Juristenblad*, 75, 1659-1665 (afscheidsrede Universiteit Maastricht); N.J.H. Huls (2015) *Rwanda: Een rechtsstaat in de mist: Een rechtssociologische analyse*. Rotterdam: Erasmus Universiteit, Erasmus Law Lectures 37 (Afscheidrede Erasmus Universiteit); en M. Malsch (2019) *Het recht is te belangrijk om aan juristen over te laten*. Heerlen: Oratie Open Universiteit. Zie in die zin ook W.A. Wagenaar, H. Israëls & P.J. van Koppen (2009) *De slapende rechter*:

Waarom het veroordelen van burgers niet alleen aan rechters overgelaten kan worden. Amsterdam: Bert Bakker.

Dankwoord

Meneer de Rector Magnificus, dames en heren,

Ik dank het College van Bestuur van de Vrije Universiteit en het bestuur van de Faculteit der Rechtsgeleerdheid in het in mij gesteld vertrouwen. Ik had niet op deze plaats gestaan zonder de hulp en samenwerking met veel verschillende mensen. Een directe invloed heeft echter Tom Schalken gehad. Jaren nadat wij met rode koppen, maar wel in geschrifte, tegenover elkaar stonden bij het verschijnen van *Dubieuze Zaken* zaten wij samen in de trein. Tom zei: ‘Wordt het niet eens tijd dat je bij ons hoogleraar wordt?’ Ik antwoordde: ‘Ja, doe maar.’ En zo ben ik verhuisd van mijn leerstoel in Antwerpen naar de Vrije Universiteit in Amsterdam. Dat betekent niet dat Antwerpen niet leuk was en ik niet vooral de samenwerking met Chris Van den Wyngaert heb gewaardeerd. Maar reizen naar Antwerpen werd steeds meer bezwaarlijk door al het drugsgajes dat in die tijd de trein op die route bevolkte. En de VU lonkte.

Voor vandaag wil ik mijn dank uitspreken aan pedel Barbara Zegveld die met haar team, ik zou bijna zeggen als altijd, alles weer rimpelloos heeft doen verlopen. In het bijzonder bedank ik Jeanette Kalt en Marjan Groen die hebben gezorgd voor uitnodigingen voor deze gelegenheid. Ik dank ook Henk Verhoef die voor het orgelspel zorgt. Hij zal zo bij het verlaten van de zaal op mijn verzoek in dit protestantse bolwerk het Katholieke Panis Angelicus van César Franck spelen. Daarmee dank ik, naast de echte Engelen ook de figuurlijke engelen die mij in de

loop der jaren in samenwerking hebben behoed voor stomme fouten en grove misstappen.

Als ik zo de jaren overzie, heb ik weinig echt in mijn eentje gedaan, niet meer dan een boekje hier en een artikeltje daar. Samenwerken is voor mij altijd een groot genoegen geweest. In de tijd in het civiele recht deed ik erg veel, eigenlijk alles, met Jan ten Kate. Wij zijn ook samen gepromoveerd. Ik ben onze promotores, Willem Hofstee en Jan van Dunné, bijzonder dankbaar voor hun voortvarende begeleiding. Uit die tijd stamt ook de samenwerking met Henk Elffers en Dick Hessing, die ik beiden bijzonder erkentelijk ben.

Nadien heeft Hans Crombag zich, weliswaar kritisch, over mij ontfermd. De samenwerking met hem en met de snel groeiende club rechtspsychologen in Maastricht heeft mij maar ook de rechtspsychologie bijzonder vooruit geholpen.

Ik had vervolgens het geluk om bij het NSCR, toen nog in Leiden, terecht te komen. Ik was daaraan vanaf het begin verbonden en toen ik vertrok, was ik de enige die er nog uit de begintijd was. Vooral de nog steeds voortdurende samenwerking met Jan de Keijser en Marijke Malsch was altijd top.

In de loop der jaren heb ik veel samengewerkt met collega's in het buitenland. In het bijzonder was de samenwerking met Steve Penrod en met Neil Vidmar bijzonder prettig. Maar in Europa heb ik goede herinneringen aan de samenwerking met Trond Myklebust, Gavin Oxburgh en Ray Bull. En natuurlijk met de club met wie we The House of Legal Psychology hebben opgezet, waarin we een groot aantal promovendi van overal ter wereld hebben kunnen afleveren. Onlangs is mijn laatste promovendus van The House of Legal Psychology, Nkansah Anakwah uit Ghana, promoveren. In het bijzonder speelden bij dat project Pär Anders Granhag, Aldert Vrij, Lorraine Hope en Harald Merckelbach een rol. Ook een grote rol had Robert

Horselenberg, maar met hem heb ik inmiddels wel erg veel samen gedaan.

Het werken in de afdeling Strafrecht en Criminologie is altijd bijzonder plezierig geweest. In het bijzonder ben ik dankbaar voor alle steun van Wim Huisman en Edward Kleemans. Dat geldt natuurlijk in het bijzonder voor de club rechtspsychologen en zielsverwanten die zich hebben verzameld rond het project Gereede Twijfel, te weten Guillaume Beijers, Jasper van der Kemp, André De Zutter, Annelies Vredeveltdt, en sinds kort ook Maarten Bolhuis, Tanja van Veldhuizen, Stephanie Blom en Gabi de Bruïne.

Ik ben in academicum het meest dankbaarheid verschuldigd aan de studenten die mij bij de les hielden en mij de les lazen, vooral de studenten die deelnamen aan het Project Gereede Twijfel. In dat project hebben we nu 20 jaar vermeende rechterlijke dwalingen onderzocht. Als onderwijs is dat het leukste om te doen: aan de hand van een echte moordzaak met de benen op tafel studenten van alles leren over bewijs en zelf ook meeleren. Wie overigens twijfelt of dat project door zal gaan: dispereert niet. Het project gaat gewoon door en eigenlijk ga ik voorlopig ook nog gewoon door.

Het Project Gereede Twijfel levert een serie boekjes op. Ik ben bijzonder dankbaar aan Wirt Soetenhorst, Joris Bekkers en Sabrine den Os. Zij zijn van Boom juridisch en zijn nog steeds bereid, met inzet en zweet en tranen, om niet alleen die boekjes uit te geven maar ook andere boeken die soms controversieel zijn.

Dat lukt mij vooral door steun van mijn familie. Jullie mogen jaloers zijn dat Josée en ik zulke leuke kinderen hebben, Vere, Max en Chris, en met aanhang waarmee wij zeer content zijn, Maureen en Dirk en met de fijnste kleinkinderen. Samen hebben we zware jaren doorstaan, maar daar zijn we goed uitge-

komen. En natuurlijk is er Josée. Haar houding tegenover mij en mijn werk is vooral kritische steun. Maar wel heel liefdevol.

Ik heb gezegd.

